

letnik XV
številka

2

jezik
in
slovstvo

1969/70

Jezik in slovstvo

Letnik XV. številka 2

Ljubljana, december 1969/70

Časopis izhaja od novembra do junija (8 števil)

Izdaja ga Slavistično društvo v Ljubljani

Glavni in odgovorni urednik Jože Toporišič, Ljubljana, Aškerčeva 12

Uredniški odbor: Janez Sivec (metodika), Jože Toporišič (jezikoslovje), Franc Zadravec (slovstvena zgodovina)

Tehnični urednik: Ivo Graul

Tiska tiskarna GP »Celjski tisk« v Celju

Opremila inž. arh. Jakica Acceto

Naročila sprejema uredništvo JiS, Aškerčeva 12

Tekoči račun pri SDK 501-8-4

Letna naročnina N-din 20 (2000 din), polletna N-din 10 (1000 din), posamezna številka N-din 2,50 (250 din);

za dijake, ki dobivajo revijo pri poverjeniku, N-din 10 (1000 din);

za tujino celoletna naročnina N-din 30 (3000 din)

Rokopise pošiljajte na naslov urednikov

Vsebina druge številke

Razprave in članki

33 Lino Legiša France Koblar — osemdesetletnik

35 Evgen Lovšin Župančičevi v Ljubljani od 1892 do 1935

45 Mitja Skubic Besedni romanizmi v slovenskem časopisnem jeziku

54 Franc Šebjanič Pisma Mihaela Bakoša Mihaelu Institorisu-Mošovskemu

Zapiski, ocene in poročila

58 K problematiki dvojezičnega šolstva v Prekmurju

60 A. Skaza Akademiku Viktorju Vladimiroviču Vinogradovu v spomin

62 Zapisnik izrednega občnega zbora SDS — 27. septembra 1969 v Kranju (izvleček)

2/3 Pavle Merkù Pomenoslovni paberki iz zgornje Terske doline

2/3 Hinko Wilfan Štiri zanimivosti iz belokranjskega narečja

Gradivo

2/4 V oceno smo prejeli

FRANCE KOBLAR – OSEMDESETLETNIK

Jeseni 1957 je bilo v Dolenjskih Toplicah slavistično zborovanje. Predavanja so bila zvezana z Dolenjsko in tako je Koblar govoril o Ketteju. Kar smo slišali, je bilo polno, živo in novo v primerjavi s tem, kar so do tedaj povedali o pesniku drugi in tudi profesor sam. K tako srečni upodobitvi bi se človek rad še vrnil in morali bi jo pokazati tistim, ki jih ni bilo tam. Predavatelj pa govora ni imel napisanega, in da je bila nesreča zvrhana, ni ga imela ujetega tudi zapisnikarica. Prav kmalu jo je tako prevzelo, da je sredi stenograma obstala in se zamaknila — kakor svoje čase še v šolskih klopeh, ko se je Koblar ob Prešernu ali Levstiku podobno odprl in razvnel. Tudi takrat mu je od prevzetja sijal lesk v očeh, z gibi rok in obraza pa je poudarjal lepoto in veličino sporočila, ki je pravzaprav narodna in osebna zaveza.

Tako smo bili ob zapis enkratnih dognanj, čeprav tudi z njim ne bi mogli do kraja ohraniti spominu živosti govorjenega pričevanja. Tu je kakor z igro na odru. In z odrom je imel Koblar že od nekdanj najtesnejše stike. Tudi govorniški nastop je utegnil soditi sem, še posebno, kadar je navzočnost občinstva kar razvnela doganljivost ob osnovi, ki mu je bila najbolj po duši. Tako je bilo v šoli, na obletniških slavnostih, tudi takih v zaokroženi družbi. Nekaj tega je vendar napisal in objavil. Med napisanimi je bilo lepo slovo od Preglja na draveljskem pokopališču, vredno, da bi se zanj potrudila literarna revija, četudi bi bilo morda treba profesorja pregovarjati, da bi premagali njegovo prizadetost, ker so takega pisatelja hoteli kar odpisati. Pa ni bilo videti, da bi se bili potegovali zanj. Še bolj klavrno je bilo izzivanje ob temeljiti monografiji o Gregorčiču. Vendar je čez čas tudi dobil zadoščenje, saj se je pri Prešernovi nagradi (že drugi njegovi) utemeljitev opirala na celotno njegovo delo, poudarjala tehtnost, resnoba in umerjenost njegovih pogledov in sodb, pri tem pa izrečno omenjala prav obdelavo Gregorčiča.

Na prvi pogled je razvnetost in odprtost, ki jo je lahko pokazal, kadar je govoril o duhovnih vrednotah in lepoti, pa tudi ob sproščeni igri, nekam nepričakovana pri osebnosti, ki velja prej za zadržano, ponosno, pokončno. Še hoja, ki jo spremlja sloves nekdanjega telovadca, razodeva to odličnost. Eno in drugo izvira iz rodu, značaja in življenjske šole. To je Gorenjec, ki rad pove, da je v Železnikih — tam se je rodil 29. novembra 1889 — v zgodnjih letih z domačimi koval žeblje. Že med gimnazijskimi leti v Ljubljani je v domačem kraju vodil oder, igral in režiral tudi pri katoliški dijaški zvezi, in to zahtevne igre. Nekatere je še sam prevedel. Novih spodbud je dobil na Dunaju, kjer je od 1911 študiral slavistiko in latinščino, zraven obiskoval visoko šolo za telesno vzgojo in seveda gledališče. Igre, s katerimi so nastopali doma, so morale zadeti na odpor stare varuške miselnosti in Koblar je trčil celo s kranjskim profesorjem Pregljem, ki se še ni mogel otresti mahničevskih ideoloških vezi v gledanju na umetnost in ljudstvo. Koblar je v Zori moško zavrnil tako ozkost. Rasel je v sku-

pini okoli tega lista, z njo sprejemal politično nevezanost, visoko duhovno naravnost, moderno dojemljivost. Še pred koncem študija pa je 1915 moral na vojsko, služil med tem dve leti na Poljskem, tako da se je поблиže seznanil s poljskim slovstvom in kasneje od tod tudi prevajal. Po vrnitvi je od 1919 učil na poljanski gimnaziji, opravil na domači univerzi profesorske izpite in tu kasneje (1941) promoviral z disertacijo o Ketteju. Od 1919 pa tja do 1939 je z ocenami spremljal gledališče, največ v dnevniku *Slovenec*, s pregledi pa v *Domu in svetu*. Tega je s *Steletom* tudi urejal od 1923 do 1930, potem pa od 1933 do 1937, te čase še v družbi s Francetom Vodnikom. Zraven je bil od 1929 do 1932 pri radiu dramski in kulturni referent, od 1935 do 1941 pa imel še vodstvo uprave in programa. Zadnja leta je na visoki šoli za dramsko umetnost pri Glasbeni akademiji honorarno predaval dramaturgijo in zgodovino gledališča. Tako je 1945 prišel za rednega profesorja zgodovine svetovne in slovenske dramatike na akademiji za gledališko umetnost. V Slovensko akademijo znanosti in umetnosti je bil 1964 izvoljen za rednega člana, Slovenski matici pa je zdaj predsednik.

Kaj mu je bilo vodilo, razodeva med drugim uvodnik v *Domu in svetu* 1930, torej v času, ko je bilo slovenstvo tako rekoč od zgoraj preklicano. Nismo iz ideologij, pravi, ampak iz življenja, »iz vseh številnih bojev. Iz smrti nepoznanih, tudi zgodovinarju prikritih imen smo črpali svoje življenje. Smo iz svojega zdravja. Čemu tedaj ob slovesnih prilikah razlagamo svetu svoj suženjski pentatevh od Sama navzgor, ko vsa naša zgodovina ni nič drugega kakor borba za življenje, za rast našega duha vsem tujim gospodarjem na kljub, ko vemo, da smo vse svoje telesno in duševno življenje pristradali, in ko vidimo, da smo v zboru človeštva vsaj iskra s svojo lastno svetlobo.« S tako duhovno neodvisnostjo je ohranjal list na vrhu in ni popustil pred tistimi kristjani, ki so se zatekali v enomiselnost pokorščino bojne organizacije. Zato se jim je uprl, ko so v slepi nestrpnosti napadali Švarkinovo Tuje dete kot boljševisko propagando. Kakor sicer so mu bila tudi na odru blizu dela, ki so duha plemenitila, ne pa goli naturalizem, pa tudi ne gola idejnost, še manj razvnanje političnih strasti. Hitrica, s katero je moral navadno zgotavljati ta poročila, je kriva, da je misel kdaj približna in se loči od obravnave, ki jo je utegnil bolj zložno dognati. Pregled tega dela daje Dvajset let slovenske drame v dveh knjigah (1964, 1965). Dopolnjujejo ga uvodi k izdajam domačih in tujih iger, k njegovemu prevodu Lessingove Hamburške dramaturgije (1956), razprave v listu Akademije za gledališče, obravnava Linhartovega izročila (1957), rokopisna zgodovina slovenske drame. Zraven je nemalo ocen in esejističnih obravnav domačih in tujih pisateljev, pregledi ob obletnicah prejšnje države, od 1928 dolga vrsta člankov v Slovenskem biografskem leksikonu — 1933 je imel v mislih tudi ilustrirano literarno zgodovino — obdelava Zadruga, Levičnika in njegove pesnitve. Kritično je komentiral priredbo Jurčičevega Desetega brata, izbor iz Cvelbarja, Stritarja (v treh knjigah), Puglja, Gregorčiča, v zbranih delih zadnji zvezek Cankarja, Ketteja, prvič v eni, potem v dveh knjigah, Gregorčiča v štirih, Stritarja v desetih, v izbranih spisih Bevka v dvanajstih, Finžgarja v sedmih, Izidorja Cankarja v dveh, medtem ko končuje zdaj Preglja s sedmo knjigo. Če prištejemo še obsežno knjigo o Gregorčiču (1962), si je priznanja, ki jih je dobil s tako spoštovanja vredno delavnostjo, več ko zaslužil.

Lino Legiša
SAZU Ljubljana

Evgen Lovšin

Ljubljana

ŽUPANČIČEVI V LJUBLJANI OD 1892 DO 1935

Pesnikov oče Franc Župančič in pesnikova mati Ana sta se po dvanajstih letih bivanja v Dragatušu, po vseh težavah in tegobah prvih let sicer srečnega zakonskega življenja končno odločila zapustiti Belo krajino in se za stalno preseliti s tremi otroki (14-letnim Otonom, 11-letnim Otokarjem in 6-letno Marico) v Ljubljano. Tu je Franc imel namen spet začeti s trgovino na drobno s špecerijskim blagom, posebej z živili ali viktualijami, kakor so uradno imenovali to stroko. Obetal si je večji promet v večjem mestu in tako več priložnosti za boljše in uspešnejše življenje. Črnomelj in Metlika sta mu bila premajhna, še iz časov uka in zaposlitve je poznal Novo mesto in njegove trgovce, svoje verjetne tekmece, njihove premoženjske razmere in trgovske navade, kar vse ga je odvrnilo od izbire tega kraja, čeprav bi bil študiju otrok ustrezen. Popred je popraševal tudi po bližnjih hrvaških in bosenskih mestih, ki bi prišla v poštev namesto Ljubljane, mislil je celo na Ameriko, vendar mu ljudje in razmere niso bili dovolj znani. V Ljubljani je imel nekaj sorodnikov in je računal na njihovo pomoč. Seve, tudi tu ni poznal pasti, v katere se mali trgovec v začetku svojega delovanja lahko ujame. Ana je pozneje večkrat potožila svoji sorodnici Lovšinovi Faniki, da je bil Franc slab trgovec, ker je bil predober in je prerad vsakomur zaupal.

Ani je bilo slovo od Bele krajine zelo težko. Tam so ostali njeni starši, sestre in drugi sorodniki, prijatelji in znanci, tam so tekla njena srečna otroška leta, ko ni trpela pomanjkanja, tam je bila njena mladost, v Vinici se je poročila, rodila prvorojenca Otona, v Dragatušu še Otokarja in Marico. Sicer ji je tudi v Vinici in v Dragatušu spor med njenim očetom in možem grenil življenje, tudi tam je bilo treba trdo delati, dvakrat obrniti groš, predno ga izdaš, a bil je dom in domači kraj, kjer ji je bila znana skoraj vsaka njiva, vsaka livada, potoček in šumna Kolpa, tiha Lahinja, hrib in gozd, kar vse daje človeku zavetje in budi občutek varnosti: »O rodni dom ... Siromaku si grad in popotniku v dalji uteha ti...«

V Ljubljani ji je bil gost iz Vinice ali Dragatuša najljubši, najrajši se je pogovarjala o domačem kraju in ljudeh: »... teh krajev ne pozabi, kdor se svetlobe njih je nasesal!« Ana jih tudi nikoli ni pozabila. Poredko se ji je izpolnila želja, da je obiskala domači kraj, tem večkrat je pošiljala Otona, Otokarja in Marico na počitnice v Vinico k teti Šimunovičevi. »Pošlji jih k meni, kolikor jih imaš in

Pri sestavi teh spominskih vrstic sem želel ponekod poživiti zunanja dogajanja z njihovim odsevanjem v pesniškem umotvoru. Pri citatih, dobesednih ali prostih, mi ni šlo za natančno časovno ujemanje nastankov pesmi z doživetjem. Zanimalo me je le, h kateremu dogodku sodi umetniška beseda, ne glede na to, ali je bila napisana prej kot slutnja ali ob dogodku ali pozneje, ko sta mu volja in navdih velela izraziti tisto, kar je kipelo v njem. Pri podatkih, ki sem jih nabral pri pesnikovih bližnjih sorodnikih ali pa sem se jih sam spomnil, sem pazil na tiste, ki so že objavljeni. Od teh sem prevzel le toliko, kolikor je bilo za povezavo dogajanj potrebno.

kadar hočeš,« ji je rekla Šimunovičeva, po domače Kramarova Marija. Bila ji je sestrična; Franc Malič, pesnikov stari oče, in Marija Malič, mati Šimunovičeve Marije, sta si bila brat in sestra.

Hočeš, nočeš, moraš pročit! Moraš iti za možem, pomagati med tujimi ljudmi ustvariti nov dom, novo družinsko ognjišče. Oton je hodil že v četrti gimnazijski razred, Otokar je končal »ljudsko« šolo, Marica je šolo začela. Materi je bil drag posebej Oton, Otokar je bil bolj očetov, Marica pa je bila vsem štirim enako k srcu prirastla.

To je bilo leta 1892, ko si je Župančič našel v Ljubljani na takratni sv. Petra, danes Trubarjevi ulici št. 68, svoje prvo bivališče. Hiša stoji na vogalu Trubarjeve in Usnjarske ulice še danes. Vhodna vrata so oblikovana za trgovski lokal. V pritličju je bila trgovinica, v prvem nadstropju so v eni sobi in kuhinji stanovali. Župančičeva sestrična Urška Strekelj, ki je bila za hišnico pri trgovcu Kolmanu, jim je našla to priliko in jih priporočila hišnemu gospodarju. Tu v neposredni soseščini je bila velika Polakova usnjarna (danes tovarna Rog). Njeni številni delavci so bili vneti potrošniki in kupci, a zelo slabi plačniki. V začetku je kazalo dobro, špecerijsko in drugo potrošno blago se je hitro obračalo, vendar je bilo treba v vedno večji meri prodajati na upanje namesto za gotovino. Ko je mati kuhala in pospravljala ter imela z drugimi gospodinjskimi posli opraviti, oče pa je moral po opravih v mesto, sta Oton in Otokar, če sta bila prosta, varovala zaloge in stregla gostom.

To so bila sicer lepa, brezskrbna leta pesnikove mladosti. Nekatere pesmi iz te dobe so objavljene v Pisanicah. Župančič poje o mali Gini, ki je soncu žarek ukradla, o deklici, ki je šla po vodo z lepo srebrno kanglico, o najlepši Sneguljčici in hudobni kraljici, pa še o zlati ptički in treh mladih fantih. Prve pesmi so izšle v Angelčku, Vrtcu, Zgodnji danici in Dom in svetu. V marcu 1896 se pojavi pesnik v Ljubljanskem Zvonu. Takrat je na gimnaziji obstajalo tajno dijaško društvo Zadruga; bila je svobodomiselna, protimahničevsko razporejena. Katoliški dijaki »ligaši« pa so se zbirali okrog sociologa dr. Janeza Ev. Kreka. Sprva »ligaš« je postal Župančič navdušen »zadrugar«. K temu mu je pripomogel Ivan Cankar, ki je bil poleg Ketteja in Murna vnet član Zadruge.

Zgodnje verze o ljubezni je Župančiču izvalil prekrasni obraz Božene: »Da je moja ljuba cvetka, jaz metuljček rad bi bil...« To so nedolžne pesmice Belega Kranjca, Smiljana Smiljaniča in Gojka. Hitro je zorel. Že ga prijetno vznemirjajo žarna lica, črni kodri in oči kot jasne zvezdice mlade neveste. In že ugotavlja: »Prečudno naše je srce... strasti njegovih vedni boj in hrepenenja nepokoj.« Iz njenih oči mu klijejo vse radosti, njeni poljubi mu naslajajo drhteče ustnice. In plaz se je utrgal: »Kaj vre v meni nocoj! Moja kri kipi, moja strast rezgeta kot kobila sredi ravnice...«

Zdi se, da je že zelo zgodaj, v sedmi gimnaziji stopila v pesnikovo ljubezensko življenje Albertina. Prva njej posvečena pesem je namreč nastala že v Zadrugi. V pesmi A zdaj ti povedati moram iz leta 1896 pa se izpove prehodni simpatiji Gizeli: »Jaz ljubim le Albertino...« Ta skrivnostni cvet, ta »roža mogota« menda spada med trajnice... Josip Murn piše prijatelju Župančiču 1. februarja 1900. leta na Dunaj: »Dragi kanonir!... Berto velikokrat vidim. Še vedno ne hodi nikamor drugam ko v šolo, domov in k frančiškanom...« Kakó radostno sporočilo,

kakó lep je svet...! Za to ljubezen bi lahko rekli, da je večkrat usihala, a vedno na novo zažuborela in da je nobena druga ni mogla izpodriniti. Tako brezmejna je bila...

V zaljubljeno mladost se kmalu vrinejo težki časi. Dijak jih še ne jemlje preveč zares. Sv. Petra prosi, naj mu da svoje zlate ključke, on pa mu bo dal železne: »Jaz velik siromak sem, ti velik bogatin si... jaz jako sem nesrečen, pomози mi v nadlogi.«

Še ni prekipelo do vrha, a stalne selitve — Vinica, Dragatuš, Novo mesto, Ljubljana, Sv. Petra ulica, Poljanski nasip in spet kam drugam — so mu začele odpirati oči. »Šla sva na goro, na hrib, jaz in otec moj... Nad vsem stvarstvom je sonce razlilo mir blesteč, le n a m a n i k j e r m i r n e g a m e s t a n i v e č...« Trgovinca na sv. Petra ulici je morala pokrivati vse prodajne stroške, najemnino za stanovanje in prodajni prostor ter preživljati petčlansko družino. Sicer so živeli zelo skromno, vendar s prodajo na upanje lahko vzdrži preskušnjo samo premožnejš, kar pa Franc Župančič ni bil. Tistih 2500 goldinarjev čistega izkupička za dragatuško posest so občutno zmanjšali selitveni stroški, izdatki za tri šolarje in za pohištvo, ki ga je kupil v Ljubljani na »starini«. Ob Ljubljani je bilo takrat nekaj trgovin s staro kramo.

Ne v Vinici ne v Dragatušu pesnikovemu očetu kupčija ni uspevala. Tudi v Ljubljani ne! Predali in zaboji so se počasi praznili, denarja za nakup novega blaga pa je bilo vedno manj. Končno tudi za najemnino prostorov ni bilo kje kaj vzeti. Torej je opustil trgovino, razprodal ostanke in se preselil v drugo, manj zahtevno stanovanje. Za Župančičeve se je začelo zelo težko življenje. Nedaleč od dosedanjega bivališča, na oni strani Ljubljane, za hišo na Poljanski cesti št. 23, blizu stare Štrajzelnove, pozneje gostilne »Činkole«, je bila majhna, neprijazna bajta. Menda je spadala na Poljanski nasip in imela št. 20. Sem so se zatekli, ko so morali zapustiti šempetrsko ulico. Pičle obroke hrane so jemali iz gostilne, v kateri sta gospodarila Jože Kozak in njegova ljubezniva žena, starši pisateljev Juša in Ferda Kozaka. Pesnikova mati Ana je ohranila na stara dva Kozaka lepe spomine. Pomagala sta jim v velikih težavah. Za hrano je hodila Ana plet na njihove njive, ki so bile blizu današnjih Žal na ljubljanskem polju. Tako se seveda ni moglo dolgo vzdržati. Ana je poskušala najti kak izhod iz usodnih zadreg. Začela je z majhno ljudsko kuhinjo za revne ljudi (»Auskoch« so temu rekli Ljubljančani). Pripravljala je povečini brezmesno hrano. Ko se družina tudi s kuharstvom ni mogla preživljati in je glad potrkal na vrata, je pesnikovega očeta obup gнал v skrajnost. »Franc se je branil použiti kaj hrane in se spravljal s sveta,« je pripovedovala Ana, spominjajoč se teh grenkih let.

Otona so starši poslali po maturi na Dunaj, da bi tam na filozofski fakulteti študiral za profesorja zgodovine in zemljepisa. Denarnih podpor niso zmogli, a upali so, da se bo Oton s pomočjo Knafljeve štipendije in s podporo Aninega brata Rudolfa, najmlajšega iz rodu Maličev, nekako prebijal skozi življenje. Rudolf je bil c. k. oficial v trgovinskem ministrstvu na Dunaju. Stanoval je v Penzingu, Ameisgasse 30. Žena Anna mu je bila Madžarica, v zakonu ni bilo otrok. Prvo leto je Otonu še nekako šlo. Ujec Rudolf mu je preskrbel službo. Po šest ur je »praskal s peresom« po papirju v statističnem oddelku tega ministrstva in »prodajal svoj dan in svojo srečo«. 4. januarja 1898. leta je pisal prijatelju Ivanu Cankarju v Ljubljano: »Vkljub vsemu temu pa bi službo pustil, da nimam

dolgov, da imam kaj obleke in da ne žive doma v skrajnem siromaštvu. Dosti jim sicer ne morem pomagati, a vsaj nekoliko bi jim rad pokazal ljubezen do njih.»

Nekoč so se bližali božični prazniki. Ker se ni obetalo nič posebnega za pod zob, se je Ana napotila h Kozakovim in cel dan skladala drva. Prinesla je domov potic, šunke in vina. Tisti večer sta se vrnila z Dunaja Oton in njegov prijatelj, menda Rajko Nahtigal, oba študenta filozofije, oba dobre volje in posebej oba lačna... Pospravila sta cel božičnik, ne da bi vedela, kako trdo je bil zaslužen in če ga je mati pustila še kaj v shrambi. Še bolj kot ona dva je bila zadovoljna mati, da je lahko sinu postregla z dobrotami, redkimi v tej hiši. Spet nekoč je prinesel Otonov prijatelj Cvetko Golar, ko še ni imel »vdove Rošlinke«, velik oprtnik k teti Župančičevi, kakor jo je rad nazival, ker je bil z vsemi zelo domač, oprtnik, ki so v njem vsi dozdevali jabolka ali vsaj krompir. Bilo pa je perilo, ki je vpilo po perici... Pesnikova mati je imela res dobro srce! Zlato srce, a usoda ga je preizkusila z najhujšim. Že čez leto dni!

Sedaj smo še v tistem času — jeseni 1901 do jeseni 1902 — ko je Oton moral služiti vojake v Eggenbergu pri Gradcu. Pisma iz tega leta, naslovljena na učitelja Franja Lovšina v Vinici, bomo pojasnili kdaj pozneje v poglavju o Vinici in Maličevem rodu. Iz njih odsevajo poleg gmotnih razmer posebej pesnikova povezanost z rojstnim krajem in vplivi Bele krajine na njegovo pesniško ustvarjalnost. Iz časa pesnikove vojaščine je ohranjenih tudi nekaj dopisnic in razglednic. Pesnik jih je pisal svojemu ujcu Rudolfu Maliču na Dunaj. Ujcu se je javil iz Gradca že 27. 11. 1901: »Srčen pozdrav od soldata domobranca. V Gradec so me potaknili za celo leto. Tako je, da Bog pomagaj. Živijo! Po Dunaju se mi sline cede. Kako je kaj? Oton.«

Zanimiva je razglednica s fotografijo enoletnih vojakov za mizo v neki eggenberški gostilni s pripisom: »Srčen pozdrav od soldata domobranca! Tak lep dan — pa služba!... Kako se Vam kaj godi? Meni pri vojakihi najbolj ugaja konec, in ta pride kmalu. Pozdravlja Vas in teto Vaš udani Oton. Kdo se drži najbolj kiselo?« (Takrat je bil ujec v Vinici, zato viniški poštni pečat 10. 7. 1902.)

Teti Ani Malič, ki ni znala slovensko, je na Dunaj voščil za god 28. 7. 1902: Herzlichste Glückwünsche zum Namensfeste! Otto. Heuer gehmer! (kar pomeni: letos gremo, seveda od vojakov domov).

Že prej, 14. 3. 1902, je pesnik pisal iz Gradca učitelju Lovšinu v Vinico: »Dragi Franjo! Poslano prejel — srčna Ti hvala. Zdaj so se začeli lepi dnevi in velika noč je pred vratmi — samo dva dni dobimo sicer prosto, a še teh se človek veseli... Ono pa pošlji, kadar Ti bo prilično. Pozdravljam najsrčneje vse znance, prijatelje in sorodnike, posebno Tvojo obitelj in Tebe, ter ostanem Tvoj Oton.«

V tistih mesecih pred odhodom k vojakom je mladega Župančiča vznemirjala cukrarna, nekdanja tovarna, takrat že stanovanjska hiša ob Ljubljani, »ogromna in temna kot božja nprav«. Tu je bilo shajališče mladih literatov, vezano na mnoge spomine, kako so zbijali šale, kdaj pokrokali, poležavali na plešasti trati, modrovali s stanovalci železničarji in čevljarji... Tudi pod brki skritega smeha je bilo vmes, ko so se skušali, »kdo bolj gorjačasto zna praviti gorenjske, belokranjske in ipavske...« Pred dvema letoma se je bil sem k prijatelju Murnu

in gospodinji Polonci Kalanovi zatekel Dragotin Kette. Mesec dni je poležaval, 26. aprila 1899. leta pa je umrl, komaj 23 let star. Prvi iz slovenske »moderne« se je za vedno poslovil. Zdaj pa je bolehal Josip Murn-Aleksandrov, ki je bil Otonovemu srcu še bližji, njegov leto mlajši vrstnik, vtem ko sta bila Kette in Cankar dve, tri leta starejša, kar je precejšnja razlika pri dvajsetletni mladosti! Skoraj vsak dan je Oton nameril svoj korak k »batjuški« v cukrarno. Miril in tolažil je bolnika, čeprav je spoznal, sam ves pretresen, da je smrt blizu. Murn je umrl 18. junija 1901.

In takrat je povesil perutnice
in ves kot veja v vetru drgetal

Posvetilne pesmi Murnovemu spominu omenja pesnik že junija 1902. leta v pismu, naslovljenem na Schwentnerja. Čudoviti umotvor Manom Josipa Murna-Aleksandrova je nastajal v času pesnikove vojaščine v Gradcu v letih 1901 in 1902, po prijateljevi smrti. To povezujem s pesnikovim pismom Franju Lovšinu, učitelju v Vinici, okrog maja 1902. leta, ko mu je pisal: »Jaz hočem namreč absolutnega miru okoli sebe, kadar delam svoje stvari. In pri njem /Šorliju/ imam to« ...

Zdaj pripravi Usoda najhujši udarec. Na vrsti je pesnikova sestra Marica, tudi za Mimico so jo klicali. Bila je lep deklič šestnajstih let. Po končanem šolskem letu je najprej obiskala teto Barbko, poročeno z učiteljem Boršnikom v Hinjah, od tam pa se je odpravila — kakor že mnogokrat prej — k teti Šimunovičevi v Vinico. Prišla je že oslABLJENA, lotila se je je zahrbtna bolezen, ki kljub negi ni odnehala. Teta Šimunovičeva je poklicala zdravnika iz Črnomlja. Mimica je odšla za vedno, tiho, brez tožbe. Pokopali so jo na viniškem pokopališču na južni strani cerkvenega zidu. Na Šimunovičevem nagrobniku je napisano, da je bila Marica Župančič rojena v Dragatušu 5. VIII. 1886., umrla pa je v Vinici 21. IX. 1902. V mrliški knjigi je zapisan kot vzrok smrti »typhus«, mrliški oglednik (po viniško mrtvogledec) pa je bil domačin in Župančičev sorodnik Maliček. Na pogreb iz Ljubljane je prišla mati Ana, vtem ko je oče poslal brzojavko: »Zbogom, moja ljuba hčerka.« Za potovanje obeh ni bilo denarja ... Mati je še dolgo potem pošiljala v Vinico sveče na grob nikdar prežaljene, nikoli pozabljene hčerke. Še po mnogih letih so ji ob hčerkinem spominu solze stopile v oči.

Tudi pesnik ni mogel na pogreb. Bil je še pri vojakih v Gradcu. Učitelju Franju Lovšinu je pisal v Vinico naslednje pismo, pričo vdanosti, ljubezni in žalosti zaradi sestrine smrti: »Gradec, 21. 9. 02. Dragi Franjo! Prosim Te, sporoči mi v kratkem, kaj je z Marico, kako je umrla in kako bolezen je konstatiral zdravnik. Prosim Te, stori to, čim prejmeš moje pismo, piši mi takoj, prosim Te, vse, kako je umrla. Jaz bi šel na vsak način dol, a nimam za pot ... Najhuje mi je, da svoje sestre ne bom nikoli več videl ...«

Pesnik se je spomnil sestre z naslednjimi verzi:

Tvoj pogled bil je tih
in velik, kot da mnogo vidi ...
Tak gleda, kdor živi,
ker je živeti treba,
in ve: tolažbe ni
ne od ljudi, ne z neba ...

S priporočilom učitelja Borštnika, s katerim si je bil v svaštvu, in s pomočjo sestrične Urške Štrekljeve je pesnikov oče dobil službo pisarniškega sluga v Kočevju, kmalu nato pa mesto deželnega dacarja v Ljubljani. Ker je Ana pospravljala in čistila uradniške prostore, sta z možem dobila enosobno stanovanje v isti stavbi, kot so bili uradi, ali pa v njihovi bližini. Uradi so se večkrat selili in vsakokrat je ta selitev zadela tudi Župančičeve. Okrog leta 1905 jih najdemo na Mestnem trgu št. 19, po letu 1906 pa na Miklošičevi cesti št. 36, danes št. 30., in sicer v dvoriščni nizki zgradbi, ki je imela dve enosobni stanovanji.

Nekatere navedene podatke potrjuje še ohranjeno »dolžno pismo«, s katerim posoja Franjo Lovšin Francu Župančiču, deželnemu dacarju, stanujočemu na Mestnem trgu št. 19, 500 kron. Listina je datirana z 29. julijem 1905.

Leta 1906 sta Franc in Ana Župančič sprejela na stanovanje in na hrano na Miklošičevi cesti št. 36 dva dijaka, sinova učitelja Franja in Fanike Lovšin iz Vinice. Eden od teh je bil avtor tega spominskega spisa.

V letih po odsluženi vojaščini je bil pesnik precej časa v Ljubljani. Poskus suplentske službe na gimnaziji je trajal en semester, sicer pa je Župančič pridno pripravljaval novo pesniško zbirko, tj. Čez plan, ki je izšla 1904. Leta 1905 se je odpravil s prijateljem Kustom za nekaj mesecev v Pariz. Ne honorarji za pesmi ne viri od drugod ga niso mogli obvarovati pred velikimi finančnimi težavami, o katerih je poročal prijatelju Cankarju v Ljubljano. Poskušal se je izmotati iz njih tako, da je obljubljal novo pesniško zbirko. Te pa ni mogel kar tako iztresti iz rokava. Samogovori so izšli šele 1908. leta. Tudi izpiti na Dunaju mu niso šli tako hitro od rok, kakor je to terjala gmotna stran že tridesetim letom bližajočega se življenja. Potem ko mu je načrt dobiti primerno službo doma izpodletel, se je nerad in težko odločil za tujino.

Tukaj nekaj spominov, ki so se mi živi in svetli ohranili na moja prva gimnazijska leta pri stricu in teti Župančičevi:

»Ančka, daj še en kozarček grenkega!« je imel navado reči stric (tako sva mu rekla z bratom). Sedel je za mizo v kuhinji, oprl dolgo sivo brado na roko in se predal spominom in mislim, da je pač vse na tem svetu minljivo. Spali smo stric in midva z bratom v edini sobi, teta pa v kuhinji. Ko je prišel pesnik z Dunaja domov, se je stric preselil k teti in prepustil svoje ležišče sinu. Ko se je leta zjutraj zbudil, je prešerne volje stegnil roko po jabolkih, ki jih je bilo kup na peči. »Fanta, h knjigam, pa v šolo,« naju je podil s postelj, »beli dan na okno trka...«

Ne pesnikov stari oče v Vinici ne oče Župančič in tudi ne pesnik niso bili vdani pijači, čeprav so bili iz vinorodnih krajev, sicer pa so znali ceniti dobro kapljico, veseliti se in zažvrgoleti tako, kot je tista: »Zdaj pa dajmo tistega, tistega od zida...«

Pri cerkvi sv. Petra je bila velika Šarabonova trgovina z mešanim blagom. Ker je bila že zunaj mesta, je bilo pri Šarabonu vse za mitnino cenejše. Sem je hodila teta kupovat živila, mene pa je jemala s seboj, da nisem sama ostajal doma, pa tudi njej je bila hoja kratkočasnejša. Večkrat sva obiskala učiteljico Berto Vajdič, veliko pesnikovo ljubezen, ki je stanovala na Petkovškovem nabrežju št. 67. Nekoč smo šli vsi trije k njej na obisk, teta, Oton in jaz.

Ko nas je Berta zagledala, je najprej pozdravila teto, potem pa sta se poljubila s pesnikom enkrat, dvakrat, večkrat... Še danes po tolikih letih se spomnim, kako sem desetletni deček poskušal dojeti véliko stvar ob tako očividnem dokazu, ko »spustiti žnabel žnabla noče«, in vendar je bilo že blizu njeno pogorišče!

S teto sva obiskovala tudi njeno sestro Katko, poročeno Rihter. Mož je bil orožnik. Obračal se je bolj na nemško stran, odšel na Dunaj in pustil ženo in troje otrok v revščini. Katka se je preživljala s pranjem. Stanovali so na Žabjaku. Spomin na teto Katko se mi je neločljivo povezal z njenimi od mrzle vode in revme skrivljenimi prsti na obeh rokah!

»Mačeha je tujina!« Oton in Berta sta odkritosrčno želela stopiti v zakon. Pesnik je poskusil vse, »kar jih je cest«, a ni mu uspelo priti na zeleno vejo, še celo ne na konja! Septembra 1907. leta je odšel najprej na Dunaj, potem pa za domačega učitelja h grofovski družini Waldburg v Kisslegu na Vitenberškem. Stalno bivališče sta imela z gojencem večinoma v Bregenzu ob Bodenskem jezeru. Česte daljše odsotnosti, brezupna prihodnost, odlašanje s poroko in družinskim življenjem, vse to je peklilo pesnika, ki je s skrbjo opazal v Bertinih pismih neko rahlo nestrpnost in odtujenost.

Pesnik je bil 1908 nekaj časa na Dunaju, potem spet v Ljubljani. Še ni bilo konca težav, še mu je usoda metala zanke okoli vratu... Samogovori so bili gotovi, a založnik Schwentner je premalo nudil, saj bi bil šel skoraj ves honorar za dolgove. Prodal je torej novo pesniško zbirko nemškemu knjigotržcu Bambergu. V istem letu je 20. septembra avstrijska soldateska pri protinemških demonstracijah v Ljubljani streljala v množice, ubila Adamiča, Lundra in Vin-diša, ranila mnogo ljudi, med njimi pesnikovega bratranca. Klerikalni kritik Lenart je udaril po njem, Cankar in Prijatelj sta molčala; kako hladen in nezaslužen sprejem so doživeli Samogovori! Pesnikov odgovor: »A če bi kritik vedel, da sem celo leto mislil na samomor...«

V dolgovih, v sporu z založnikom, v jezi in nasprotju s Cankarjem, v molku nekaterih prijateljev in oboževalcev, potrta in razdvojen je pesnik zapustil domače kraje za dolgo časa. Odšel je najprej na Dunaj, potem pa spet v isto službo kot prejnjše leto, v Bregenz na Predarlško. V tujini se je rad spomnil svojega starega očeta v Vinici. Prekoračil je bil že 80. leto in skoraj čisto obubožal. Že iz Pariza se ga je spomnil. Ohranjena je razglednica s pariškim Arc de Triomphe in besedilom: »Dragi stari ate! Vesel vuzem Vam želi in presrčno Vas pozdravlja Oton.« Iz Bregenza pa je pesnik poslal razglednico s Zeppelinovim zrakoplovom in naslednjim besedilom: »Dragi stari ate! Danes sem videl Zeppelinov balon; nad našo hišo je letel. — Nekaj sem poslal za kupico vina, upam, da je dospelo prav. Srčno Vas pozdravlja Vaš Oton.«

Ker je poštni pečat 30. oktober 1908, pomeni, da se je pesnik, čeprav so zijale praznine na vse strani, spomnil s prvo plačo svojega starega ateta. Za kupico vina...

V bregenskih letih prebolevanja vsega, kar ga je tako bridko prizadelo, se je spet lotil, tako kot v vojaškem zaporu pred šestimi leti (pismo Lovšinu 4. X. 1902), Jerale. Takrat Prvo dejanje, zdaj Intermezzo: borba duha in materije. Tu je misel

in vera in vse iz polnega srca! Svetovni duh, osebni Bog... delo velikega ustvarjalca, v brezkončnost grmeče reke rimskih cest... Kam naj bi se bil pesnik zatekel, če ne v največje stvaritve, kjer je spet našel kvišku smer in pot?

Samo še kot moreče sanje, kot oddaljeno grmenje pojemajoče nevihte se slišijo verzi 1909. leta v Ljubljanskem Zvonu priobčenega Gladu: »Volk-glad! Izozad dan, dva se potihoma plazi za tabo... A tretji dan ti plane za vrat, z nogami ti prsi in trebuh opaše, in jaše, jaše, jaše!«

Konec leta 1910 se je pesnik vračal iz Bregenza domov. Temne slutnje so ga spremljale kot hudourni oblaki in burni vetrovi. Gnalo ga je k Albertini! Izstopil je ponoči na ljubljanski železniški postaji. Zagledal je prijatelja, ki mu je po materinem naročilu prišel povedat, da pri Berti zibljejo... Mati se je pri sinu bala prevelikega pretresa.

Milostno nebo ti bodi,
Albertina, Albertina!
Naj ti vere ne prelomi,
kot si ti jo prelomila!

Rahlo sentimentalno zvene še pesmi slovesa od vélike ljubezni. Jasna podoba je zbledela, njen obraz izbrisan:

Ni te na vrtu več, ne med gredicami,
ni te na polju več, ne med meglicami...
Kaj vsa natura o tebi molči?
Dekle, ker v srcu te mojem več ni.

In sedaj samo še pozabiti... »Še dlan prek čela: Proč, spomin ljudi!«

Vse je bilo treba preboleti, potem pa, kot bi se bil na novo rodil: »Mlad, vroč, bojevit, željan dela, nikamor vezan, ves nagnjen v bodočnost,« kakor je sam napisal.

Medtem so se njegovi starši spet selili — zdaj menda že petič — z Miklošičeve ceste na Turjaški, danes Novi trg št. 1 v majhno, neprijazno enosobno stanovanje. Vzeli so k sebi vnukinjo Marico, Otokarjevo hčerko. Ravno je začela hoditi v šolo. Pesnikov brat je pred prvo svetovno vojno več let mizaril v Ičičih pri Opatiji. Poročen je bil z Marijo Topolovšek, doma iz Brežic. Rodila mu je tri hčere: Savo, Sočo in Marico ter sina Franca. Ker so se težko prebijali skozi življenjske težave, se je Otokar z veseljem odzval željam staršev in poslal Marico k njim v Ljubljano. Vnukinja je bila namesto hčere. Obe sta bili — Marici. Ko se je pesnik vrnil iz tujine, je shranil zaboj raznih zapiskov in pisem na stanovanju pri starših na Turjaškem trgu. Za zaboj je bilo prostora samo na podstrešju. Tam je sameval nekaj let. Vnukinja Marica, ki je stikala po podstrešju, je iz radovednosti brskala in prebirala zapiske strica Otona in pisma gospodične Berte. »Bile so čudovite stvari,« pripoveduje Marica danes po petdesetih letih. »Nisem še vedela, kaj je ljubezen. Nisem mogla odložiti pisem, ki jih je pisala Berta. Še lepše stvari so bile zabeležene v malem črnem zvezku, v katerem si je moj stric pisal osnutke pisem, ki jih je pošiljal Berti. Podstrešje me je večkrat videlo, ko sem uživala v branju opisov čustvenih izlivov, hrepenenj in želja po ljubezni, da me je vso prevzelo. Seveda je končno

tudi stara mama opazila moje obiske na podstrešju in me vprašala, kaj delam gori. Ko je zvedela, se je hudo razjezila. Nekaj teh spisov je v peči požgala. Stric Oton ni nikoli za te stvari vprašal. Lovšinova Fanika je našo staro mamo večkrat obiskala. Vedno je prinesla kaj dobrot iz Bele krajine. Menili sta se o vsem rodu, seveda tudi o Otonu in Berti. Bili sta bistrega uma, precej razgledani in znali sta nemško. Jaz nisem smela poslušati vsega. 'Ist nicht für die Kleine,' je rekla stara mama teti Faniki in že sem morala iz sobe v kuhinjo.«

»V letih prve svetovne vojne je ljubljansko prebivalstvo zelo trpelo zaradi pomanjkanja hrane. Pri nas je bilo vedno težko za denar. Glasbenik Anton Lajovic, prijatelj strica Otona, je poslal 100 kilogramov krompirja in zelja, ne da bi navedel ime pošiljatelja. Nismo mogli verjeti, da je naše. 'Saj to je pomota,' je zatrjevala stara mama. Šele ko nas je obiskal gospod Lajovic in pomežiknil, kako nam tekne krompir, smo se začeli zahvaljevati. Kar na jok nam je šlo! Nekajkrat se je oglasil pri nas pisatelj Finžgar. Rad nas je imel, a najbolj 'zlato staro mamo'; tako se je ljubeznivo izražal o njej. Mnogo prijateljev strica Otona je obiskovalo njegove starše, sam pa je bil, ko se je poročil, bolj redek gost.«

Pesnik se je oženil leta 1913 z učiteljico šentjakobske šole Ano Kesslerjevo, rojeno 3. VIII. 1891 v Novem mestu.

Zdaj pa je devet hčera boga Zevsa — boginje umetnosti in znanosti — prosilo očeta, naj sprijazni Moiro-usodo in pesnika. Najbolj goreča je bila Erato, muza ljubavne pesmi... In res, pesnikova življenjska barka je zaplula v mirnejše vode.

Pesnik in njegova več kot trinajst let mlajša soproga sta stanovala najprej na Bleiweisovi (danes Prešernovi) cesti št. 3 pri nekdanjem vrtu cvetličarja Korzike, pozneje pa v hiši takratne Kmetске hranilnice in posojilnice v Dalmatinovi ulici št. 1. Z oken tretjega nadstropja je bil lep razgled na Ajdovščino, Gospodsvetsko cesto in tja v Šišenski hrib. Pesnik je po letih zaradi kaje z vedno težjo sapo zmagoval strma stopnišča. Tu je družina stanovala skoraj petindvajset let. Prvega septembra 1914 se je pesniku rodil »ciciban« Marko, 27. januarja 1916 pa sin Andrej. Potem sta sedem let čakala na hčerko. Jasna je bila rojena 18. aprila 1923.

Takoj po sarajevskem atentatu na Vidov dan leta 1914 je pesnika močno skrbelo, kaj bo s preporodovci, kaj s prijatelji, ki so jih internirali na ljubljanskem gradu. Njegova pesem Kovaška je kot geslo bila objavljena na prvi strani prve številke Preporoda, ki je zastopal idejo samostojne jugoslovanske države. Ta pa je bila mogoča samo na razvalinah avstroogrske monarhije! »Zato bomo mi kovači kovali, trdo kovali, tenko poslušali...«

Ena svetla zvezda je sijala pesniku v mračni noči prve svetovne vojne. Živel je v srečnem zakonu, v zakonu z otroki. Izpolnila se mu je želja še iz študentskih let. Ko mu je prijatelj Lovšin v Vinici postavil v vrsto svoje štiri male fantiče (pesnik jih je oklical za »bure«, takrat so se vojskovali Britanci in Buri), je dejal: »Bogve, kdaj se bom jaz dokopal do družine!«

Ko sem ga srečal med vojno, mi je dobre volje in v zadovoljstvu pripovedoval o dojenčku: »Kako je to nekaj presrčnega, lepega in ljubeznivega — takle otroček! Še tisto, kar gre od njega, nima hudega duha...«

Nikakor mi ne splahne spomin na neki večer v novembru leta 1918. Bilo je v vinski kleti ljubljanskega hotela Union. Za mizo Ivan Cankar, Oton Župančič in drugi. Ko je beseda tekla o razpadu Avstrije, ječe narodov, in o rojstvu prve Jugoslavije pa o tem, kako smo razoroževali nemške vojake, je po obrazih sijala sreča in ponos. Takrat še nismo bili izgubili Koroške in Primorske. Beseda se je začela zatikati, ko so govorili o slovenski književnosti. Prešeren na prvem mestu in potem dolgo nič posebnega ... Župančič je dejal: »Vse, kar sem doslej napisal, je komaj opombe vredno.«

Pesnikovi starši in brat Otokar so v prvi Jugoslaviji komaj kaj lažje kot v Avstriji premagovali denarne stiske. Otokar je dobil na ljubljanski univerzi mesto laboranta. Zaradi njegove pridnosti in bistriga ter iznajdljivega umovanja so ga zelo cenili. Družina mu je živela skromno. Stanovali so v podstrešnem stanovanju v Švabičevi ulici št. 1.

Pesnikovi starši z vnukinjo Marico pa so se preselili na Stari trg št. 34. Tam je Franc užival svojo malo pokojnino, Ana pa je še naprej pospravljala uradne prostore. Stanovanjce ene sobe in kuhinje je bilo najslabše od vseh, kar sta jih doslej imela, razen tistega na Poljanskem nasipu. Pesnikovemu očetu so zaradi težke naduhe počasi pojemale življenjske moči. Zato se je, kakor pravijo, za-ležal. Bil je sicer hiter hodec, zdaj pa se tri leta ni pokazal ljudem. Da bi po cesti štorkljal in podrsaval in postajal in lovil sapo, ne, tega se je sramoval ... Imel je dobro ženo, ki mu je skušala izpolniti vsako željo. Po kak kozarček vina in kak telečji zrezek, kar oboje je imel profesor Šerko, Otonov prijatelj, zanj za edino zdravilo, so mu prinašali Oton, Otokar in Marica. Kadil je vse življenje pipo, pol leta pred smrtjo pa jo je odložil, kar so imeli za slabo znamenje. Franc Župančič je umrl 5. februarja 1927. leta. Rojen 8. oktobra v revolucionarnem letu 1848 v Selišču pri Dolenjskih Toplicah, je doživel skoraj 80 let.

Zdaj je Ana ostala z vnukinjo Marico sama. Marica je med tem uspešno končala pet licejev in dva razreda trgovske šole. S posredovanjem vseučilišnega sekretarja V. M. Zalarja smo ji preskrbeli službo uradnice pri naravoslovni fakulteti, pesnikovi materi pa sicer majhno, a čisto in svetlo stanovanje v Hajnriharjevem Kolizeju, hiši stotih stanovanj, na Gosposvetski cesti št. 13. Tako sta živeli v skupnem gospodinjstvu in pesnikovi materi se je na stara leta le umirilo življenje. Ko je praznovala osemdesetletnico, ji je Oton pripravil v bližnji gostilni pri Slamiču gostijo. Povabil je sorodnike in prijatelje. Veselili so se do polnoči. Slavljenka je bila vsa prevzeta od radosti. Rekla je, da ji je tako pri srcu, kakor da sliši peti vse zvonove v Rimu. Oton se je matere spomnil za rojstne dni s čestitko in košaro dobrot. Mati bi ga bila rada večkrat videla, a se ji želja ni izpolnila. Zadnja leta si je želela vsaj še enkrat videti Vinico. Čeprav bi ji bili preskrbeli kako dobro vozilo, nismo smeli tvegati dolge vožnje. Sklerotične motnje so ji zadnja leta življenje močno grenile. Povsod je videla strahove, lačne tuje ljudi na cesti, morilce, o katerih je brala v časopisu, posebej pa jo je prevzemal strah pred »revno hišo«, kamor bi jo lahko preselili ... Zato se je umikala ljudem in trdno zaklepala stanovanjska vrata. Zdravil jo je doktor Haus, sorodnik njene snahe, Otonove žene Ane.

Pesnikova mati je umrla 8. novembra 1935. leta. Rojena v Vinici 7. februarja 1853, je doživela skoraj 83 let.

S pesnikom sva šla prva za krsto. Tudi Lovšinova Fanika je prišla iz Vinice na pogreb. Viniškemu župniku je bila naročila, naj ob uri pogreba zvonijo na Žežlju z vsemi zvonovi.

»Nikoli se nisem mogel toliko izkopati iz težav in skrbi, da bi bil lahko materi pomagal,« je tarnal pesnik med hojo do groba, spovedujoč se bolj materi kot meni.

Po ljubljanski navadi je pesnik vabil na pogrebščino k Totenbirtu na Šmartinski cesti. In tu se konča tudi naša pripoved o »zlati stari mami«, Ani Župančičevi.

Mitja Skubic

Filozofska fakulteta Ljubljana

BESEDNI ROMANIZMI V SLOVENSKEM ČASOPISNEM JEZIKU

1. V tem članku želim pretresti nekaj vprašanj, ki se tičejo besed romanskega izvora v časnikarski slovenščini. Gradivo¹ zanj je vzeto iz tehle časopisov: *Delo*, Ljubljana; *Le Monde*, Paris; *La Nazione*, Firenze (3.—4. avgust ter 21. avgust — 30. september 1968); *ABC*, Madrid (3.—4. avg.); *Ljubljanski dnevnik* (22. avg.); *Naši razgledi*, Ljubljana, in *L'Espresso*, Rim, avgust in september 1968. Za nekaj primerov, ki so zunaj navedenega gradiva, bo natanko povedan vir.

V svojih različnih rubrikah časopisni jezik ne more biti nekaj enotnega; naše gradivo pa je omejeno na tiste članke, ki so v lanskem poletju govorili o tragičnih dneh Čehov in Slovakov. Kot bo razvidno iz primerov, so v gradivu zaobsežene tujke romanskega izvora in tiste, ki jih je od srednjega veka do današnjih dni posredovala latinščina. ta neusahljiva zakladnica za vse evropske jezike, predvsem za tehnične izraze.

Jezik slovenskega časopisja se zdi preplavljen s tujkami; te je seveda mogoče imeti za nadležen in nepotreben vdor tujega elementa v domači besedni zaklad ali pa za popolnoma naravno posledico vključevanja jezika v splošno evropsko kulturo in potemtakem za nujno razvojno stopnjo v jeziku. Antoine Meillet sploh misli, da slovarji evropskih jezikov izražajo isti temelj kulture in da je »vsak evropski besednjak intelektualnih pojmov sestavljen iz istih prvin, naj je to že očitno (naravnost prevzet besedni zaklad) ali prikrito (kalki)«. O tej skupni osnovi (»grško-rimska-judovsko-krščanska«) govori tudi Leo Spitzer.²

¹ Prim. tudi moj članek *Correspondances lexicales dans la langue de la presse contemporaine*, *Linguistica*, VIII—IX, Ljubljana, kjer je gradivo objavljeno v celoti.

² Gl. Meillet, *Linguistique historique et linguistique générale*, II, Paris, 1938, str. 36 in sl.; Spitzer, *Essays in Historical Semantics*, New York, 1948, str. 1 in sl.

Analiza besednega zaklada se tukaj omejuje na tujke in ne načanja mnogo bolj zapletenega vprašanja kalkov, torej prikritega izposojanja, ko je besedno gradivo lahko čisto domače, zveza pa le izdaja tujega duha (*tajen: hladen, vojna; tajnik, secretarius; hladna vojna, guerre froide*). Slovenski, francoski in italijanski časopisi poznajo, na primer, metaforo »držati v šahu«: *ki drži njegovo državo v šahu; la volonté de l'occupant est tenue en échec; tiene in scacco le forze agguerrite*. Nasploh pa je kalkov malo, skupnega slovarja pa ogromno.

Znano je, da slovenščina brez težav sprejema tuje besede in jih vnaša v svoj oblikoslovni sistem: *revija, vikend, bife, /meni/*. Pisna podoba utegne kdaj pa kdaj opozoriti na večjo ali manjšo stopnjo udomačenosti, prim. *SP* 1962, par. 72 o dvojnicah: *ia/ija* (materializem/materija); na večjo tujost kažeta tudi sogl. sklopa *st, sp* (*specifičen, konstrukcija*) proti *št, šp* (*študent, šport*) in *s/z* (*konserватiven/ konzerva*). Vendar, naj fonetika izdaja tuj izvor ali ne, tujka je vključena v sistem, sklanja se ali sprega, pozna stopnjevanje, je plodna, ni omejena samo na pisano besedo: *plenum, -a; plenaren, -na, -nega, -ne; socialen, socialnost; socializem; socialističen, antisocialističen; socialproletarci; sociolog, sociološki; human, -nejši*. Zunaj sistema ostajajo le neprilagojeni, tj. citatni, latinski izrazi: *ad hoc, de facto, ad interim*. Ta sposobnost vključevanja je za jezik gotovo velika prednost; za tistega, ki izvora besede ne pozna, je še posebej dragocena, ker so tako odrinjeni vsi problemi, ki utegnejo mučiti poznavalca. Nelagodnost citatnih besed pa je dobro vidna iz primera, kot je *da ne zanikajo svojega credo, da ga ne podvržejo reviziji*.³ Podobno je *strah in enostavna obramba političnega stanja quo; razmerje sil izraženo v statusu quo*. Izjemna, za moje uho neprijetna, je oblika *statuskvoja* (Televizijski dnevnik, 23. 5. 1969.)

2. Zakaj ima slovenski časopisni jezik več tujega blaga kot pa pogovorni, in še celo več kot dober leposlovni jezik. In če želimo primerjati jezik časopisov raznih jezikov: zakaj najdemo zelo mnogo istih izrazov, torej po Meilletu zametek skupnega evropskega (intelektualnega) slovarja.

Predvsem dobivajo časopisi raznih jezikov vesti največkrat iz istih virov; velikokrat se prevaja in to redno v največji mogoči naglici. Vsakdanji ritem v življenju časopisa, in nemara v našem življenju sploh, ne daje časa za dolgo razmišljanje; tako je manjša možnost, da bi za nov pojem našli v svojem jeziku ustrezen izraz, ki ga jezik morda že ima, ali da bi napravili novo besedo v duhu jezika. Ta naglica je pač tudi vzrok, da najdemo v časopisnem jeziku tako veliko število bolj ali manj prilagojenih tujk, pa skoraj nič kalkov. Gotovo imajo prav jezikoslovci, ki trdijo, da je najbolj enostavna oblika jezikovnega izposojanja tujka, se pravi bolj ali manj natančno posnemanje tuje besede v obliki, glasu in v pomenu. Kadar pa ne posnemamo besede v celoti, ampak samo njenega duha, idejo, gre za bolj premišljen postopek, ki seveda predpostavlja višjo kulturno stopnjo (in pri časnikarjih več časa).

Tudi to, da se ena in ista beseda v besedilu ne more prehitro ponoviti, povzroča, da se časnikar zateče k tujki, npr.: *Ena varianta pravi, da so jih prepeljali na sovjetsko ozemlje, nato pa transportirali na Češkoslovaško*.

³ Tu se prav čuti pritisk k oblikoslovni vključitvi besede v slov. jezik, tj. k obliki *svojega creda* (s tem v zvezi pa tudi pravopisnega *kreda*).

Včasih je očitno, da tujka ni bila izbrana iz zadrege ali iz nemoči najti dobro domačo besedo, ampak iz stilističnega nagiba. Kar je tuje, ima — tako se zdi — nekaj skrivnostnega v sebi, pa je nevarno, da bo preveč po božje češčeno; bilo bi koristno, da bi pomen tujke od blizu preverili, pa bi marsikdaj spoznali, da je prav vsakdanja. Laže pa razumemo uporabo tujega izraza, kadar pomaga pričarati zaželeno okolje; tako časnikarji vseh časopisov npr. pišejo: *Johnson na svojem ranču v Teksasu; dacia; la troika de Moscou, la troika desacordada*. Ali pa ima tujka vrednost zaradi močne asociacije, ki jo zbudi pri kolikor toliko razgledanem bralcu: *bo skušala najti kvizlinga; à la recherche d'un Quisling; non ha trovato non diciamo un quisling, ma neppure un sottoquisling; dvostranska Realpolitik; analyses de la Realpolitik; la bismarckiana »Realpolitik«; Ulbricht, il gauleiter rosso; je že zapisana kot gubernija; »bo dobila gubernatorja?«; non vogliamo diventare la sessantottesima gubernija; »diktat« di Mosca.*

3. Tujka v novem jezikovnem okolju nima zmeraj vseh pomenov, kot jih lahko ugotovimo v jeziku, iz katerega je prišla, ampak samo en del pomenov, za preostale pa imamo domačo besedo: tujka in domača beseda sta potemtakem tekmičici samo v natanko omejenem izseku.

Latinski glagol *affirmare*, npr., ima v francoskem besedilu *Radio-Gottwaldova affirme* pomen 'trditi, zatrjevati, da je nekaj resnično'; v italijanskem besedilu *linea tendente ad affermare e realizzare la funzione dirigente* pa ima pomen 'uveljaviti': samo tega, in ne osnovnega, poznajo slovenski primeri *ni uspelo afirmirati težnje; za afirmacijo svobodnega in združenega dela*.

Latinski glagol *ignorare* ima v slovenskem besedilu samo drugotni pomen 'hoté prezreti': *ignorirati sobesednika; ignoriranje demokratičnega centralizma*. Francoski in italijanski primeri pa razkrivajo osnovni pomen 'ne vedeti' (ki tudi slovenščini ni čisto neznan, saj ga najdemo v »ignorantu« in »ignoranci«) in preneseni pomen: *Radio-Praga demande aux auditeurs d'ignorer les émissions de Radio-Vltava; gridano a tutta la folla di ignorare i russi*.

Partija kaže že s svojim naglasom, da ni privzeta naravnost iz romanskih jezikov. A na tem mestu nas zanima samo dejstvo, da ni sinonim s »stranko«, ampak da označuje samo eno od strank. V državah z večstrankarskim sistemom označujejo izrazi *parti* in sl. seveda katero koli stranko. Kadar pa piše slovenski časopis o politiki v državah z večstrankarskim sistemom, naj bi obdržal *partijo* samo za KP dotične dežele, ker se sicer bralec znajde v dvomih; navajen od doma, da je *partija* 'komunistična stranka'⁴, ne bo imel težav v takihle primerih: *vodstvo partije (KPČ); partijsko glasilo »Unità«; v intervjuju za partijski tednik »Rinascita«; posvetiti posebno pozornost vprašanju partijskega dela; medpartijsko sodelovanje; klub angažiranih nepartijcev*. Manj dobro je, čeprav pazljivemu bralcu še vedno razumljivo, da naši časopisi uporabljajo izraz *partija* tudi za druge stranke: *vladajoča liberalno demokratska partija; japonska socialistična partija*. Že kar nejasna pa so mesta kot *Toda mi bomo šli svojo pot, denimo pri večpartijskem sistemu; družba, ki je ne bo moč identificirati z oblastjo ene in edine partije*. Gotovo pa ustvarja zmedo zveza *opozicijske partije*, saj ni jasno,

⁴ Po pogostnem pomenskem premiku (óženje pomena) kot na primer lat. *provincia* > fr. *Provence* (= province »par excellence«); lat. *vivenda* > fr. *vienne* ('meso' in ne živež sploh).

ali gre za opozicijo v parlamentarnem sistemu ali morda za komunistične partije evropskih držav, ki so sovjetski vpad na ČSSR obsodile in bile nasprotno sklicanju posvetovanja partij v Moskvi. V tem primeru je izraz »opozicijski« sploh slabo izbran.

Za dotlej še nepoznan pojem potrebuje jezik nov izraz. S takim pojmom lahko privzame tudi tuji izraz zanj (*patata, potato*), lahko pa si pomaga z lastnim besednim zakladom tako, da uporabi kak »star« izraz v novem pomenu (fr. *chauffeur* 'voznik avtomobila' nima s kurjenjem nobenega posla več) ali pa skuje nov izraz (*pomme de terre; Erdapfel; Grundbirne*).

Najdemo pa mnogokrat tujo besedo ob domači brez pravega razloga. Vendar je v jeziku naravno, da si izraza, ki sta sprva sinonima, pozneje porazdelita pomensko polje, ki ga je bil dotlej zavzemal en sam, domači izraz. Mislim na dvojnice kot *tajnik/sekretar; knjižničar/bibliotekar*. Za ta dva para seveda ni prav nič gotovo, da je slovenski izraz starejši, vidimo pa, da je domača beseda na vrednostni lestvici običajala za klin nižje; to pa seveda ni splošen pojav: prim. *sovjetska misija za zvezo/poslanstvo Oktobra; poslanstvo Rdečega križa*. A vsaj nekaj časa sta taka dva izraza gotovo sinonima in torej govorečemu na voljo kot slogovna, in ne kot pomenska izbira. V gradivu najdemo takele dvojnice: *apel Združenim narodom / ob 15. uri je ta postaja poslala nujen poziv Združenim narodom za pomoč; da bi v zvezi z dogodki v ČSSR ustvarili čimboljšo atmosfero in čim ugodnejše ozračje v svetovni organizaciji; mrtva cona / pričevanja iz mrtvega pasu; so v torek ponoči izvedli desant in s padali spustili enote varšavskega pakta; ekonomisti o reformi v ČSSR / skupina 50 čeških in slovaških gospodarstvenikov je danes izjavila; poizkus ohraniti blokovsko dominacijo / težnja po ohranitvi blokovske nadvlade; centralni komite / centralni odbor Zveze borcev; poziv članom legalne vlade ČSSR / v imenu zakonite češke vlade; glasilo KP Slovaške »Pravda« objavlja nekaj materialov, ki v praškem tisku ne bi zagledali belega dne / da je bilo včeraj zaslediti takšno gradivo; ortodoksnost, ortodoksne oblike socializma / marksistično pravoverstvo; Atlantski pakt / poveljnik sil Atlantske zveze; pomagati češkoslovaškim patriotom / aretacije rodoljubov; anti- / proti-*

Očitno so nekatere teh domačih besed manj uporabljane kot tujke, morda celo že iz rabe, na primer 'rodoljub'. Včasih se zdi, kot da je pomen domače besede manj jasen. Tako berem v čustveno napisanem poročilu o obisku študentov Filozofske fakultete v Ljubljani na Koroškem (*Delo*, 7. VI. 69): »... se moramo odločiti za čustveni (sentimentalni) odnos do onostranske Koroške; »To so bili trenutki, v katerih je primitivna politična miselnost zamenjala čustvenost (sentimentalnost).« Pisec je očitno prepričan, da je domača beseda brez pojasnila v oklepaju premalo jasna. V tretje pa vendarle: »Govorili so tiste besede, ki jih ni prijetno ponavljati, ker so preveč čustvene in sploh.« Besedi pa nista sinonima: »sentimentalen« je solzavo-romantično, osladno.

Za navedene dvojnice se zdi, da sta izraza sinonimna. Ugotavljamo pa ponekod, da že prihaja do pomenskega razločevanja ali vsaj, da nekatere zveze zmeraj zahtevajo tujo, druge pa domačo besedo: *internacionalna dolžnost, internacionalistična dolžnost / mednarodni odnosi*. Sinonima sta tukaj samo *internacionalen in mednaroden* in v tej zvezi tujka sploh ni primerno uporabljena; *internacional-*

lističen se pomensko veže na 'internacionalizem'. Prim. »o neinternacionalističnem stališču«. Take tujke utegnejo docela nadomestiti domače besede, saj pomensko ustrezajo, nimajo pa domačih tekmič istega pomena.

Najdemo pa primere, kjer je ves izraz zaradi izbrane tujke preveč napihnjen: država, ki je imela čast inavgurirati sodobno zgodovino; v hotelu smo doživeli popolno dezinformacijo; dedramatizirati položaj; ker bi želeli fetišizirati ustavnostno listino. In dalje, tujka je včasih čisto napačno uporabljena. Seveda je »napačno« za pomenoslovje zelo dvomljiv pojem: izraz se rabi »napačno« samo toliko časa, dokler se iz kakršnih koli razlogov že ne uveljavi v tem novem, za dotedanjo rabo gotovo napačnem pomenu: prispevati k temu, da bi v barožnem ognju besed, ki zdaj nediskriminirano trčijo po vsej fronti odnosov. Ali je mišljen 'navzkrižni' ogenj? (Zdi se, da baražni v slovenskem časopisu sploh nima sreče. Berem v *Delu*, 11. VII. 69: Preden se je prepustil zapornemu ognju novinarskih vprašanj, je g. Bularuf povedal . . .). Podobno napete so tujke v naslednjih primerih: položaj na Češkem je fluiden; v noči na inkriminirano sredo (rimski dopisnik *Dela* pa je zapisal mnogo bolj razumljivo in čustveno prizadeto 'v noči na usodno sredo'); masivni diktat; Brežnjev, Suslov in njima podobni pragmatiki z riskantnimi generali vred. (V takem pomenu nimata nobene od navedenih tujk ne *SP* 1962 ne Verbinc, *Slovar tujk*, Ljubljana, 1968); humanizem sovjetskih vojščakov (*SP* pozna zvezo 'socialistični humanizem'); ne da bi imel en narod prestiž nad drugim (za *SP* je 'prestiž' samo 'ugled', 'veljava', za Verbinca tudi 'premoč'. Tak pomen je neznan v francoščini in italijanščini). Gotovo gre za grobo nepazljivost in ne za neznanje pri napačni uporabi predpone *pro-*, ker jo sicer najdemo pomensko pravilno uporabljeno (*provladni*, *prosovjetski*), na takihle mestih: se je januarja začelo stopnjevanje prosocialistične subverzivne dejavnosti; zaradi tega se v prvih fazah prosocialistične subverzivne dejavnosti imperialistični centri izogibajo temu, da bi uporabili sredstva fizičnega nasilja.

V časopisih mrgoli tiskarskih napak; včasih pa le ne vemo, ali gre za nepazljivost in nerazgledanost stavca, ali pa je zraven tudi kanček humorja: »fiat accompli«, (*NR*, 7. sept.); »že zdavnaj prej, kot so se v naših gorah srečali staroselci in slovanski priseljenci«, »rude, ki že s svojo vnanjostjo izdaja kovino in jo je bilo starosesalcem moč pobirati kar na površju« (*Delo*, 7. IX., zunaj našega gradiva); »Parlamentarci socialističnih strank iz 16 držav bodo znotraj interplanetarne unije organizirali svojo zasebno skupino« (*Delo*, 12. IV. 1969).

Zmeraj pa je tujka ali še celo kopičenje tujk lahko stilistično sredstvo in učinkuje smešno, če že ne ironično: »... Ostali bomo pri reizmu, ki se bo sicer strukturalno kvantificiral, vendar ne v smeri adhezivne kompletacije, ker ne bo modularl fundamentalne adverzativnosti objekta, abreviativno povedano, kljub aitiološki akribiji ne a-bolira alienacije«, (*Delo*, 1. I. 1969).

Nepoznavanje pomena tujk je gotovo vzrok za ponavljanje dveh, ki isto pomenita: Če bi operirali z moralnimi, etičnimi kategorijami.

Nadalje najdemo eno in isto tujo besedo velikokrat v dveh različnih podobah, kar kaže, da raba ni ustaljena: dogmatska in sektaška stališča / dogmatični miti; kolaborant, kolaborantska vlada / kolaboracionist, kolaboracionistična vlada; intervencionisti, intervencionistične sile / po umiku intervencijskih enot / inter-

venističnim silam je uspelo, (SP ima samo »intervencijski«; »intervencionist« za 'napadalca' je čudno, še bolj nenavadno zveni »potencialni interventi«, Delo, 16. XI. 1968); *internacionalna dolžnost* / naša sveta *internacionalistična dolžnost*; *provokacijske govornice* / razširjajo *provokativne glasove*.

Sprašujem se tudi, ali je kaka resnična pomenska razlika med »likvidacijo rezultatov Čierne in Bratislave« ter »likvidiranjem kontrarevolucionarne nevarnosti«, med »normalizacijo položaja« ter »normaliziranjem odnosov«: iz širšega sobesedila namreč ni razvidno, da bi glagolnik izražal dejanje v poteku.

4. Pomenoslovje dela ostro razliko med tujko, ki je prišla po pisni poti, in med tako, ki se je vrinila ob medsebojnih neposrednih stikih. Za tujke naše dobe je očitno, da niso posledica dolgotrajnega sožitja. Germanizem [blokós] za nem. »Blockhaus« in amerikanizem [gazwál] za angl. »gasoil«, privzeta v govorno francoščino med zadnjo vojno, kažeta, da so Francozi videli besedo napisano. Pisno pot potrjuje tudi it. »gasolio«, saj je nedomača tvorba ostala, le drugi del sestavljenke, izrazito tuj, je bil zamenjan z ustrezno italijansko besedo.

Iz katerega romanskega jezika so tujke našega gradiva prišle v slovenščino? Njih zvočna podoba je največkrat taka, da kot vir izključuje italijanščino in jasno kaže na francoščino, npr., *ambasada*, *angažirati*, *ekipa*, *etapa*, *etatizem*, *finance*, *nivo*, *poanta*, *trik*, *žonglirati*. Šele natančnejše študije za vsako besedo posebej pa bi mogle z gotovostjo povedati, ali so te besede prišle naravnost iz francoščine ali pa jih je morda posredovala nemščina. Vendar je tudi brez teh mogoče reči, da je bil vpliv nemščine izredno močan, saj je bila jezik uprave, jezik šole v dobri meri tja do prve svetovne vojne; razumništvo je bilo pravzaprav dvojezično, ker si je pridobivalo znanja in ustvarjalo miselnost precej v nemščini. Nemščina je bila skozi stoletja mnogo mnogo več kot samo »prvi tuj jezik«.

Na nemško posredovanje francoskih besed opozarja predvsem zvočna oblika. Glagoli na *-irati* (npr. *intenzivirati*, *lansirati*) ne morejo posnemati francoskega obrazila za nedoločnik, ampak samo nemški *-ieren*. *Cionizem* (fr. pa *Sion*, *sionisme*) je umljiv samo preko nem. *Zionismus*; *skepsa*, *skeptik* nista fonetično razločljiva naravnost iz francoščine. Za besedne romanizme seveda ni nujno, da bi sploh prišli iz kakega romanskega jezika. Kadar podobne glasovne oblike romanski jeziki ne poznajo, je prav verjetno, da gre za samostojne tvorbe v kakem neromanskem jeziku, seveda iz latinske podlage; taka nemška tvorba, torej »germanolatinizem«, je nem. »revidieren« in po njem slov. *revidirati*.

Seveda je tudi mogoče, da je kaka beseda privzeta iz romanskega jezika in potem glasovno latinizirana: *sektet*, *oktet*, *oktava*. Ker nam evropska kulturna zgodovina zatrjuje, da so ti glasbeni izrazi rojeni v Italiji in da so se od tam razširili po vsej Evropi, lahko samo kulturna zgodovina, in ne jezikoslovje, z gotovostjo pove, ali so k nam prišli preko nemščine ali ne.

Včasih nas prepričuje o nemškem posredovanju tudi pomen. *Parola* je zanesljivo iz lat. *parabola* in ta seveda iz gr. *parabolé* (pomenski premik 'primera' — 'beseda', torej posploševanje pomena, je iz krščanske semantike). Romanski izrazi *parole*, *parola*, *palabra* pa nimajo pomena 'geslo', 'propagandno reklo'; za ta pojem najdemo *mot d'ordre*, *parola d'ordine*, v it. tudi angl. *slogan*. Torej je mo-

goče, da je pomenski premik nastal v nemščini ali vsaj, da je bila beseda privzeta v slovenščino brez tistega pomena, ki ga ima v romanskih jezikih. Enako bo z besedo *reklama*, saj je ta v francoščini že dolgo iz rabe in nadomeščena s »publicité«.

Zatrdno pa je naravnost iz francoščine, ali vsaj ne preko nemščine, prišel »revanšizem«: *mednarodni položaj, ki je nabit z ameriškim militarizmom in nemškim revanšizmom; revanšisti; revanšistične sile*. Francoski izraz je verno posnet v it. *contro il revanscismo tedesco* in šp. *Alemania occidental, a la que se describe como centro de revanchistas*. Da pa ni prišel preko nemščine (kljub temu, da nemščina pozna *Revanche* in *revanchieren*), nam govorijo seveda nejezikovni razlogi.

Ob nabranem gradivu je mogoče trditi, da italijanščina, sicer zelo pomembna v preteklosti za besednjak vseh evropskih jezikov zlasti na nekaterih področjih človekove dejavnosti (glasba, umetnost, gledališče, trgovina in bankarstvo, politika), na sodobni časnikarski jezik naravnost ni skoraj nič vplivala; samo *fašizem*, (*fašist* itd.) je zanesljivo italijanski.

Zelo verjetno je nadalje, da je v zadnjih desetletjih precej galicizmov prenesla v slovenščino srbohrvaščina (vsa poročila za časopise in RTV posreduje Tanjug), saj je bil v Beogradu zaradi kulturnih vezi s Francijo vpliv francoščine pomembnejši. Verjetnost, da je francoska beseda prišla preko srbohrvaščine, je zlasti velika takrat, ko besede v taki obliki v nemščini ne zasledimo. Zdi se tudi, da so članki srbskih avtorjev, prevedeni v slovenskih časopisih, polni tujk, npr.: *so označile kot flagrantno kršitev teritorialne suverenosti; v diskusiji v posebnem komiteju za definicijo agresije; v specialnem komiteju OZN za kodificiranje pravil o miroljubni koeksistenci; pomeni nekakšen pandan severnoatlantskega pakta; decidivne izjave*, v prevodu Bartoševega članka iz »*Ekonomске politike*«. (Malomarnost prevajalca in uredništva se tu kaže tudi v dejstvu, da se je »ustavna listina OZN«, petkrat tako, šele sredi članka spremenila v »ustanovno«.)

Vpliv srbohrvaščine je viden tudi v nepotrebnih dvojnicah: *stojimo za armijskim generalom Svobodo / predsedniku republike*, armadnemu generalu Ludviku Svobodi in nemara v vseh vojaških izrazih sploh.

5. Ni mogoče trditi, da bi bila večina tujk prišla v slovenščino šele po zadnji vojni. O tem nas prepričuje jezikovna podoba člankov, ki jih je ljubljansko *Jutro* v letih 1938 in 1939 objavilo o podobnih, ne manj težkih dneh za Čehoslovaško. Nekaj besed je seveda takih, da jih danes skorajda ne najdemo več, druge imajo starinski nadih: *Jutro piše državni kancelár, provokatér, demarša*. Časopisje v letu 1968 pa seveda pozna celo vrsto izrazov za pojme, ki zanje stvarnost v letu 1938 ni vedela: *kamp, kolaboracija* in seveda vsa obča imena, nastala iz osebnih. Skoraj popolnoma manjkajo besede iz ekonomsko-političnega slovarja.

Za našo primerjavo pa je pomembnejša ugotovitev, da tujke v *Jutru* niso prav nič plodne in da iz njih skoraj nikoli ni besed, skovanih s predponami; očitno je, da še niso pognale korenin, ali da vsaj niso bile občutene kot pristne domače besede. Fr. »engager« na primer, je prevzeto v *Jutru* samo kot *angažirati*, v *Delu* pa najdemo: *ki so se bili angažirali v procesu; klub angažiranih nepartijcev; o*

reagiranju neangažiranih držav; politika neangažiranja; kaj se skriva za tako imenovano neangažiranostjo; da se bo morala SZ nekoliko dezangažirati na Srednjem vzhodu. Lat. »forma« se v Jutru nadaljuje samo kot *formacija*, *formulirati*, medtem ko najdemo v našem gradivu: *forma*; *naj* formirajo *nov* *vlado*; *ki* sta bila formirana; *formiranje vlade ČSSR*; *formalna in neformalna javnost*; *solidarnost ni zgolj formalnost*; *formalizem*; *formalistično spoštovanje svobode*; *formulirati*, *formulirano stališče*; *nehumanost deformiranega sistema*; *popravljanje deformacij*.

6. Na splošno ugotavljamo, da uporabljajo časniki več tujk kot nepoklicni sodelavci. Vendar pa piše (in govori) jezik, preplavljen s tujim blagom, vse slovensko izobraženstvo. V poročilu o zborovanju o Češkoslovaški v študentskem naselju (*Delo*, 24. avg.) je objavljena tudi tale poslanica: »*Intervencija* pomeni poizkus ohraniti *blokovsko dominacijo* in doseči novo prerezporeditev *interesnih sfer* med dvema supersilama...⁵ *Sovjetsko vodstvo*... *podreja interese socializma* in načela *proletarskega internacionalizma* svojim velikodržavniškim *hegemonističnim ciljem*. *Intervencija*, kakorkoli je že zgodovinsko nevarna in škodljiva, nikakor ne pomeni *diskreditiranja ideje in sistema socializma*, ampak nasprotno, *kompromitira konkreten birokratičen sistem in dogmatično ideološko doktrino* sedanjega sovjetskega vodstva.«

V pismu *Literarnim listom* v *Pragi časopisa Katalog* je med 38 polnopomenskimi besedami 16 tujk: *invazija*, *satelit*, *okupacija*, *blokovski*, *manipulirati*, *ekspliciten*, *kapitalističen*, *ideologija*, *socialističen*, *imperialističen*, *akcija*, *diferencirati*, *imperializem*, *monoliten*, *katalog*, *revija*.

Izredno visoko število tujk pozna jezik poklicnih politikov. Tukaj gre za politični besednjak, ki v slovenščini žal ne more biti zgled dobrega pisanja in govorenja, pri tem pa izredno močno vpliva na pogovorni jezik. Vprašanje političnega jezika ni žgoče samo pri nas. V Italiji, npr. je bilo večkrat poudarjeno, da bralec časopisa ne more imeti natečajnega mnenja o stališčih posameznih strank ali struj v stranki. V politiki pa vendar gre za prav vsakdanja vprašanja, ki jih skuša razlagati kar se da zamegljen besednjak. Politiki dejansko žele, berem v nekem uvodniku, razložiti svoja stališča, obenem pa si žele pridržati možnost, da lahko zanikajo kakršenkoli natančen zaključek, ki bi ga kdo mogel potegniti iz njihovih besedí. Taka navada pa postavlja, poleg drugega, mejo tudi informacijski službi, se pravi časnikarju, ki na ta način lahko izbira samo med dvema možnostma: ali navede iz govorov in sporočil politikov navedke oziroma cela besedila, pri čemer izključi širši krog bralcev, ki takega besedila ne razumejo, ali pa po svoji presoji poda misel, pri čemer je zmeraj mogoče, da ga bo kdo obtožil svojevoljnega razlaganja. Če problem posplošimo, nadaljuje uvodnik, je mogoče celo reči, da je vprašanje političnega jezika tudi vprašanje države. O stvareh, ki se tičejo države, je mogoče razpravljati samo s pomočjo komunikacijskega sredstva, se pravi jezika: če je v krizi politični jezik, je v krizi država. Če bi po postopnem zapletanju, ali zaradi želje po prevari ali zaradi interesov ali iz snobizma obveščanje o političnih zadevah razdelilo javno mnenje na dva dela, na tistega, ki razume, in na tistega, ki ne razume, bi se razklala na dvojce družba.

⁵ Ob takih zgledih moramo zamejskim Slovencem že priznati, da pišejo bolj naravno: »na podlagi katere si dve velesili še zdaj delita vplivna področja« (*Delo*, 1. sept.).

Pri vseh teh olajševalnih okoliščinah pa časnikarjev le ne moremo odvezati vse krivde, predvsem zato ne, ker imajo v rokah preveč mogočno sredstvo, da bi ga smeli po nemarnem uporabljati. In nemarno je, in strokovno ni pošteno, da časnikar pusti pri dobesednem navajanju vrsto tujk neprevedenih. Za primer bom navedel govor Luigija Longa (*L'Unità*, 28. avg.) in poročilo o njem rimskega dopisnika Dela (1. sept.); brez dvoma pa je ravno stalni dopisnik zaradi trajnega vpliva okolja najbolj izpostavljen skušnjavam: ... una svolta nell' *orientamento del partito* — preokret v *orientaciji partije*; *difficile e delicato processo* — nad vse *delikaten proces*; linea la quale escludesse ritorni a *metodi autoritari, burocratici, amministrativi, repressivi* — na način, ki se vzdržuje »*avtoritarnih, birokratskih, administrativnih in represivnih metod*«; *tendenze e pressioni centrifughe, disgregatrici o liquidatrici* — v političnem boju zoper *likvidatorske tendence*; consideriamo, *in linea generale*, giusto e *positivo* l'indirizzo enunciato — toda njihova *generalna linija* je bila pravilna in *pozitivna*; per combattere e *riassorbire* lo esplodere tumultuoso — da bi »*premagali in reabsorbirali* burne izbruhe«; *memoriale di Yalta* — v jaltskem *memorialu* tovariša Togliattija; questioni di nuova *articolazione* della vita sociale — vprašanje nove *artikulacije* socialnega življenja; *società pluralistica* ... che non si dovrà *identificare* col potere del *partito* unico — *pluralistična* družba ... ki je ne bo moč *identificirati* z oblastjo ene in edine *partije*.

7. Pri opisu jezika jezikoslovec nima naloge postavljati pravil, ampak ugotoviti stanje in ga vrednostno oceniti. Vsi jeziki, da so le prišli med seboj v dotiko, so zmeraj sprejemali tuji besedni zaklad, v našem času pa je zaradi tesnejših vezi medsebojni vpliv močnejši kot kdaj prej. »Vsi kulturni jeziki kažejo danes nagnjenje k internacionalizaciji besednega zaklada, zato je treba zavzeti pravilno stališče do poplave tujk«, piše A. Bajec (*Slovenski knjižni jezik*, JS, XIII, 3). Primerjava s časopisnim jezikom pred drugo svetovno vojno dovolj dobro kaže, da je bilo tudi tedaj tujih besed precej, vendar pa niso bile tako pogosto uporabljane, pa tudi tako številnih družin si do tedaj niso bile ustvarile. Nespametno in brezuspešno bi bilo napovedovati tujkam nekako križarsko vojno in jih preganjati zgolj zato, ker so pač tujke. Francoz René Étiemble⁶ meni, da bi se v obrambo jezika morala vplesti država (stroga kontrola nad jezikom radia in televizije; zaščita francoščine v trgovskem poslovanju; denarne kazni za napise in reklamo v spakedrani francoščini, itd.). Težko da bi uradni postopek uspel; reklami sta lepota in pravilnost jezika postranska stvar, saj je njen edini namen pritegniti pozornost možnega kupca: morda ga bo presenetila in se mu vtisnila v spomin ravno tujka ali prav neumno skovana beseda. Étiemble opozarja na nevarnost, ki grozi francoščini predvsem zaradi amerikanizmov, vendar se mi le zdi, da pretirava: jezik pariškega dnevnika *Le Monde* je zelo čist (članki, ki sem jih pregledal, imajo vsega skupaj kakih dvajset angloamerikanizmov). Stvar je slabša zlasti pri ženskih časopisih. Ker je mati do neke mere še zmeraj središče družine, za otrokovo jezikovno rast ni vseeno, kakšen jezik uporablja. Pri vsem pretiravanju pa ima Étiemble v nečem gotovo prav: časopisna stran, na kateri najdemo veliko število tujk, je skoraj zmeraj šibka tudi slovnično in stilistično. Angloamerikanizmov je precej tudi v italijanskih časopisih; veliko-

⁶ O njegovi knjigi *Parlez-vous franglais?* je revija poročala v XI, 3.

krat so natisnjeni ležeče, kar očitno kaže, da so izbrani zaradi stilistične vrednosti in da jih jezik še močno čuti kot tuje blago. Tej podobne oznake, resda zelo povrhnje, v naših časopisih nisem zasledil.

V vsakem jeziku nastajajo dan na dan novi izrazi in zlasti tehnični jeziki pri tem zajemajo največ iz latinščine in grščine. Ne bilo bi mogoče za vsak nov pojem najti slovensko besedo in vsakemu predmetu na silo dati slovensko ime. Brez izposojanja danes ne more noben jezik. Ni, da bi tujko načelno odklanjali, a večkrat se zdi, da ima tujka vrednost sama po sebi, ne glede na pomen. Kar bi smeli pričakovati, je predvsem to, da bo pri prevzemanju tuje besede natanko poznan pomen v jeziku, iz katerega jo jemljemo. Jezik naj bi sprejemal le tiste tuje izraze, ki zares nekaj novega pomenijo, torej za pojme, ki še nimajo ustreznega poimenovanja (»emprunt de nécessité«), naj pa ne bi segal po tujki, kadar je že na voljo domač izraz. Tako, ne nujno izposojanje (»emprunt de luxe«) pa razkriva ali pomanjkanje časa ali šibko poznavanje izraznih možnosti v svojem jeziku ali pa tudi snobizem in omalovaževanje lastnega jezika.

Franč Šebjanič

Murska Sobota

PISMA MIHAELA BAKOŠA MIHAELU INSTITORISU-MOŠOVSKEMU

III. pismo

Nadvse častitljivemu in veleučnemu gospodu Mihaelu Institorisu, vzornemu predstojniku, svojemu spoštovanemu pokrovitelju (pošilja mnogo pozdravov) Mihael Bakoš

Kot sem se nekoč ob študiju v Požunu, in pred dvema letoma, ko sem Te obiskal, vedno zelo rad priporočal Tvojemu spominu, spoštovani gospod, tako se Ti tudi zdaj v pričujočem pismu ne pomišljam (priporočati), čeprav prav nič ne dvomim o Tvoji posebni naklonjenosti do mene, saj si mi še nedavno tega dokazal svojo dobrohotno pripravljenost za prosep prijateljev.

Izredno pobožna ženska, gospa Sofija Serpiliana, je iz svoje darežljive dobrohotnosti že nekaj let sèm poklanjala 30 florenov častitemu gospodu Štefanu Küzmiču, mojemu predhodniku, ki je v gospodu blago umrl dne 20. XII. minulega leta 1779;⁶ pri tem so jo vodili posebni razlogi, zlasti nizka plača cerkvenega pastirja v Šurdu. Ko je zvedela za smrt mojega prednika, ki ga ni zlomila starost, ampak naporno delo in preganjanja, je ta blaga gospa prenesla ono volilo name; po javni pošti mi je poslala zelo vljudno, z lastno roko napisano pismo (s sporočilom), da tudi jaz dvigam in uporabljam to volilo do konca svojega življenja kot nekaj prispevek k plači, in sicer vsako leto, posamič v 15 obrokih. Tej gospe sem se tudi po svoji uradni dolžnosti primerno za-

6. V matični knjigi umrlih v Šurdu je smrt Štefana Küzmiča vpisana z datumom 22. december 1779. Mogoče je, da je Bakoš enačil dan Küzmičeve smrti z dnevom nastopa svojega duhovnikovanja v Šurdu (20. dec. 1779).

hvalil in se ji v pismu priporočal. Sedaj pa sem, ne dolgo tega, pred osmimi dnevi zvedel iz sporočila nekoga, svojega dobrega prijatelja v Šopronu, da je ta dobra in odlična gospa, ki bi bila zaslužila daljše življenje, umrla. Prosim Te torej, spoštovani gospod in nad vse dragi prijatelj v Kristusu, naj Ti ne bo pretežko breme poizvedeti, ali je gospa res umrla, ali je bilo to volilo vneseno med njene dobrodelne listine, kateri od bližnjih prijateljev je izvršitelj oporoke, ali je morda z njeno smrtjo docela ugasnilo tudi to volilo? Še in še Te prosim, naj Ti ne bo pretežko, da me obvestiš po javni pošti.

Dokler sem opravljal pastirsko službo v Nemes Csóju, nisem vedel ničesar o preganjanjih; sedaj pa slišim, kaj vse mora prestati služabnik božje besede v dolnjih predelih našega šomoškega okrožja, kjer imamo še tri cerkve: v Šurdu, Berényu in Tápu; res nas neprestano mučijo z obrekovanji, obtožbami, grožnjami in še na sto drugih načinov; razen onih krajev, smo imeli tam v Šomogju še tri molilnice, v katerih je bilo učiteljem dovoljeno ne samo opravljati molitve (prej tudi pridige), ampak tudi poučevati otroke; prav zdaj, dne 8. avgusta, je bilo mojemu sosеду, učitelju v Pátru, kjer prebivajo sami plemiči, na podlagi kraljevega ukaza prepovedano, da ne sme več vstopiti in opravljati molitev, izpraznili pa so tudi vse sobe, razen štirih, te štiri pa so pustili z namenom, da bi učitelj tam učil otroke. To so doživeli tudi protestanti v Alsóku. Nihče se jim ni upal upirati. Naši v Pátru so se prav te dni pritožili na dvor. Ker obširnejših novic nimam, Ti sporočam to ter priporočam sebe in svojo cerkev Tvojim pobožnim molitvam. Pozdravljen v Gospodu in bodi mi iz duše naklonjen.

Šurd, dne 21. avgusta 1780.

To tako imenovano prejemnico o prejetih 15 florenih sem sklenil priložiti pismu in Te vljudno prositi, da jo izročiš, če je gospa Serpiliana umrla, tistim, ki jim je treba; obenem pa Te zopet in zopet prosim, naj Ti ne bo pretežko, da me o tem obvestiš, zato se jim bom tudi sam zahvalil. Prosim tudi, spoštovani pokrovitelj, da se skušaš potruditi za nadaljevanje tega volila, če boš v tej zadevi ali z besedo ali s svojim ugledom mogel kaj storiti.

Onih 15 florenov je bilo že 20. aprila poslanih zelo uglednemu gospodu Farkašu,⁷ rektorju v Šopronu, kjer pa so skoraj do 15. avgusta čakali, ker ni bilo priložnosti (da bi jih dvignil); sicer bi že prej obvestil ono gospo.

P. S. Vljudno pozdravljam veleučenega gospoda Mikosa⁸ kot tudi gospoda Lanija.

Poštna pot bo naslednja: Šopron—Günsz—Kanisa v Šurd.

IV. pismo

Visokočastiti gospod, zaščitnik, prijatelj
in vsega spoštovanja vredni brat v Kristusu!

Požunski knjigarnar D. Löwen mi je po mojem nedavnem naročilu poslal pregled eksegetične knjižnice za novi zakon v treh delih, ki jih je sestavil Stark,⁹ in en izvod nemškega zakona, kar je vse skupaj zneslo 10 fl. in 27 vin. Te knjige sem si nabavil s tem ciljem in namenom, da bi jih mogel plačati iz svojega požunskega beneficija po Tvojem ljubeznivem posredovanju, če Ti pač s tem, spoštovani brat, ne bi bil preveč nadležen. Iz kataloga bogoslovnih knjig pa vidim, da se je celotno Starkovo delo prodajalo po

7. Adam Farkaš (1728—1786), prekm. Slovenec, rektor šopronskega liceja.

8. S. Mikoš, požunski učitelj, verjetno tudi omenjeni Lani.

9. Stark Chr. Synopsis bibliothecae aug. in novum Test., Leipzig 1745.

prej po 36, zdaj pa po 22 fl. in 30 vin.; tako sem trdno sklenil, da ves moj lastni benificij 30 florinov porabim za nakup Starka, brez katerega ne morem biti, in za še nekatere avtorje. In sicer na ta način:

1. pošlje naj mi sedaj še preostale knjige starega zakona, katerih cena bo	22 fl. 30 vin.
2. za nemški Novi zakon, ki sem ga že prejel	27 vin.
3. tem naj priloži Hirschev slovar, zakladnico latinskega in nemškega jezika, izbranega iz kataloga Dollian	5 fl.
4. Pridige znamenitih bogoslovcev o evangelijskih tekstih za vse leto, 8 ^o Berlin	1 fl.
vsota znaša	29 fl. 12 vin.

Iz 30 florinov mojega benificija ostane še 48 vinarjev, ki jih porabi zase v kakršenkoli namen. Tako Te torej prosim, spoštovani brat, da se po tej razpredelnici, če sem jo bil prav sestavil, po Tvojem posredovanju, ki mi je še kako potrebno, izplačajo te knjige, potem ko bi Ti prevzvišeni gospod Wielland, verni upravnik tega pobožnega volila, ki ga vdano spoštujem, izročil vsoto 30 florinov. Nadalje prosim, da naj gospd Löwen, ki mi je za odpošiljanje katerihkoli knjig obljubil svojo verno pomoč, te knjige, dobro zavite v papirnat ovoj, odpošlje v Šopron spoštovanemu rektorju Farkašu.

Za ceno knjig, ki sem Ti jih lani poslal, še nisem mogel izvedeti, dasi sem že večkrat pisal njihovemu lastniku, zato o tem doslej nisem nič pisal; lahko jih torej obdržiš, dokler Ti o njih kaj drugega ne sporočim. Ni tako dolgo, kar je neki moj prijatelj odkril Agenda Vandalica, ki so bila konec prejšnjega stoletja natisnjena v Mogyorokeréku in jih z lahkoto dobim in Ti jih zagotovo pošljem, ker Ti bo ta redkost zelo draga. O, da bi že enkrat ti naši ubogi Slovenci dobili dovoljenje, da svobodno izpovedujejo vero na svojem območju. Toda imeli so doslej tisoče težav, in ne vem, kaj jih v bodoče še čaka. V drugih krajih in pokrajinah dovoljujejo na lažji način oznanjevanje božje besede, kar smo z veseljem vzeli na znanje. V našem šomoškem okraju, vsaj v kraju Kőcse, je bil nastavljen dušebrižnik z organistom; toda kako, ljubi Bog, kje naj ubogo ljudstvo vzame, da bo plačevalo tako rimskokatoliškega župnika kot še svojega dušebrižnika? Ali se na Češkem, Moravskem, v Avstriji, na Štajerskem itd. še vedno s tako zveličavnim uspehom kot lansko leto dovoljuje, da lažje nastavljajo dušebrižnike za tiste, ki so se oklenili čistejših naukov našega svetega evangelija, o tem in o drugem, kar nam ni znano, naj Ti ne bo pretežko napisati mi kaj malega. Tvoja pisma berem namreč z velikim veseljem. O, da bi se slednjič že imel priliko pogovoriti s Teboj; že lansko leto sem se resnično namenil, da grem obiskat svoje nadvse drage požunske zaščitnike, toda ni bilo mogoče. Zdaj pa sem hotel po binkoštnih praznikih nadomestiti častitega Kozma, toda na prvo nedeljo Svete Trojice je bil premeščen za rednega pastirja v Iharos Bereny namesto častitega gospoda Babiča, ki je bil premeščen v Nemes Kév. V ostalem pa naj znova izpričam svoja topla, bratska čustva in ostajam Tvoji častitosti z običajnim spoštovanjem verni služabnik v Kristusu.

Surd, dne 24. junija 1783

Mihael Bakoš
VDM v Surdu

V. pismo

Nadvse spoštovani in zelo učen gospod,
vsega spoštovanja vredni zaščitnik in moj prijatelj v Kristusu!

Vroča želja, da bi že bral Tvoje pismo, me je predvsem prisilila k temu, da Ti pišem to pismo. Dne 24. junija preteklega leta sem Ti po javni pošti poslal svoje zadnje pismo, o katerem pa dvomim, ali si ga prejel ali ne. Kakor koli se je že zgodilo, vendar prav nič ne dvomim o Tvoji naklonjenosti do mene. Znano Ti je, spoštovani mož, da sem

svoj požunski beneficij 30. f. preteklega leta namenil za plačilo knjig, ki sem jih kupil pri gospodu Löwenu, in odločil, da se mu denar izroči po Tvojem ljubeznivem posredovanju; če si mi to delo ljubezni naklonil (o čemer prav nič ne dvomim), sem in Ti bom za Tvoj izkazani trud neskončno hvaležen; če pa se je primerilo, da je bil ta denar zadržan in ni bil Tebi izročen, želim in prosim, naj Ti ne bo pretežno, da mi odpišeš; čudim se, da g. Löwen ni nič pisal.

Slovensko bogoslovje se je pri nas v Šurdu že nehalo; ker so reveži končno le dosegli tudi pri gremiju svojega okraja (pravico do javnega) izpovedovanja svoje vere, bom jaz, potem ko je Najvišja sila tako usmerila moje korake in ker je tako odločil superintendent, v prihodnjem mesecu marcu odšel k njim, v kraj Križevci, kjer sem sam že pripravil začetke bogoslužja. Ta sprememba bi se bila izvršila že februarja novega leta, če bi ne oviralo moje zdravstveno stanje. Koliko bo tu potrebno truda in napora, da bomo to ljudstvo poučili in ga seznanili z evangelsko vero, to prav dobro veš, tudi ko bi ti ne pravil. Blagopokojni Kuzmič, ki mu ogromno dolgujem, ni zanemaril svoje službe, ko je temu narodu oskrbel Novi zakon. O, da bi Bog tudi mene tako osrečil, da bi mogel dati v natis vsaj pesmarico v tem jeziku, kar nameravam storiti, če bo Bog tako hotel in odločil. Od Vas, spoštovani zaščitniki, ki Vam je na skrbi in pri srcu zveščanje ljudi ter vera tega ljudstva, ki ste ga vedno zelo ljubili, pričakujem najživeje samo to, da nas še naprej podpirate s svojo naklonjenostjo. Beneficiji požunskih patronov, ki so že izbrisani iz števila živih, so bili ustanovljeni v slavo božjo in v dobrobit tega ljudstva; če jih kdo natanko pozna, jih poznam tudi jaz: obstajajo namreč listine Nemes Csója, ki pričajo o darežljivosti blagopokojnih Jeszenakov; o, da bi mogli vsaj to ustanovo dodeliti temu ljudstvu z namenom, da si zgradi novo molilnico. Večno slavo zasluži tistih 300 in še nekaj florinov, ki jih je blagopokojna Serpiliana namenila za natis slovenskega N. zakona. Vse to, kar imam globoko v duši, omenjam vsaj s tem namenom, da bi mogel z izrazi hvaležnosti še za naprej povezati z nami srca požunskih zaščitnikov.

In čeprav mi je bil izplačan beneficij 30 florinov gospe Serpiliane kot nekaka pomoč moji plači zaradi revščine slovenskega ljudstva, bivajočega v Šurdu, kaj meniš, spoštovani mož, ali mi ta beneficij ne bi mogel biti dodeljen še vnaprej, čeprav se je bogoslužje preselilo iz Šurda v Križevce? To bi ne bilo nasprotno volji oporočnika, saj je beneficij namenjen Slovincem. Ponižno Te prosim, da me obvestiš in mi pošlješ svoj koristen in več kot bratski nasvet. Če le ostane kako upanje, da bi uspel, bom, oprt na Tvoje nasvete, pisal gospodu upravniku te ustanove, ki je gospod Wielland, kot mi je bilo sporočeno.

Iz pisma gospoda župn. Jurija Temlina,¹⁰ ki je lastnik Tebi poslanih knjig, pripišem sledeče: velečastiti Institoris, ljubitelj starin, naj mirno obdrži one knjige, obenem z denarjem, ki ga nikakor ne zahtevam; če pa se bo dobremu možu zdelo, da mi za dve knjigi pokloni in pošlje eno samo knjigo, ali bogoslovno ali zgodovinsko, se mu zanj prisrčno zahvaljujem, pa naj bo latinska ali nemška, kar prepuščam njegovi presoji z edino omejitvijo, da namreč vse to dobremu možu ne bo delalo težav, ker ga nikakor nočem nadlegovati.

Tiskano knjigo Agenda Vandalica, ki sem jo lani obljubil, sem končno le dobil v roke in Ti jo bom v kratkem poslal, s tem pa se že priporočam dobremu bratskemu prijateljstvu in Tvoji naklonjenosti za naprej ter ostajam v trajnem spoštovanju

Tvojega spoštovanega imena

vdani častilec

V Šurdu, dne 28. jan. 1784.

Mihael Bakoš

VDM p. n. iz Šurda.

Odgovor na to pismo ponižno prosim v kratkem.

10. Pastor Jurij Temlin v Körmendu je po vsej verjetnosti potomec Ferenca Temlina, pisca Malega katekizma iz leta 1715.

Pripis. Med častitimi služabniki (božjimi) pozdravljam in izražam spoštovanje čast. gospodu Ribinyu, nekoč mojemu dobremu zaščitniku, kot tudi čast. gospodu Crudiju. Če mi boste hoteli pisati, bo na začetku pomladi od 1. aprila moja zadnja pošta Körmend. a Toth Keresztur

Prek tamkajšnjega prebivalca Adama Šeböka*

VI. pismo

Mož božji, nadvse častiti in zelo učeni gospod, vsega spoštovanja vredni zaščitnik in brat v Kristusu!

25. januarja, ko sem še prebival v Šurdu, sem v pismu, ki sem ga poslal Tvoji ugledni osebi, omenil popolno spremembo svojega položaja; s tem pismom pa Te želim obvestiti, da sem že dejansko pastor v Križevcih. Ne bi rad prekoračil meje, s katero smemo prijatelje prositi za usluge: z mnogimi prošnjami si namreč lahko odtujimo dobrohotnost najboljših prijateljev, in bojim se, spoštovani zaščitnik, da se to ne bi pripetilo meni. Pa bom še enkrat potrkal, da mi trkajočemu odpreš, in mi prosečemu izkažeš dobroto in nakloniš odgovor. Prosim pa edino to, kar sem prosil že v prejšnjem pismu: ali mi še lahko ostane kakšno upanje, da bi še za naprej dobival serpijski beneficij? Z vso vljudnostjo, kar je premorem, Te prosim, da se ne pomišljaš in me s svojim modrim nasvetom obvestiš.

Željnemu podobnih starin Ti zdaj pošiljam v branje Agenda Vandalica, ki so bila dana v tisk leta 1587 v Monyorokéréku; poslal mi jih boš nazaj kateri koli mesec naslednjega poletja. Ta čas Te ne morem razveseliti, spoštovani zaščitnik, z nobenimi novicami, ki bi bile vredne omembe. Mnogi se pritožujejo, da je tolerančni patent v določilih, naj se štolnina plačuje r. katoliškim župnikom, težko breme za ljudstvo; molilnice se gradijo vsepovsod [ob robu: Meszlen, Simonyi, Bük]. Mladičice posvečujejo, dasi imajo skromno bogoslovno znanje, vendar jih je še premalo. Papisti nimajo še nikogar. Obsežna je torej žetev, zato moramo zelo moliti za delavce. In tako Ti častiti brat iz srca želim trajnega zdravja in se ponovno najskromneje priporočam Tvojemu prijateljstvu in bratski dobrohotnosti ter ostajam Tvojega imena

Toth Keresztur, 5. maja 1784.

iskren častilec
VDM. Toth Keresztur
Mihael Bakoš

Zadnji poštni naslov bo Körmend, kamor naj se pošlje pismo Adamu Šeböku, da pride hitreje do mene.

(Se nadaljuje)

Zapiski, ocene in poročila

K PROBLEMATIKI DVOJEZIČNEGA ŠOLSTVA V PREKMURJU

V novejšem času je izšlo nekaj razprav in člankov o naši problematiki, s katerimi ne moremo v celoti soglašati. Zdi pa se nam koristneje, če stališča in sodbe pošteno soočimo, kakor pa če o njih poniglavo molčimo.

V reviji Teorija in praksa, št. 10 je izšla razprava *Dvojezična vzgoja in izobraževanje*, ki naj bi našo javnost načelno informirala o vprašanju. Z avtorjem Dragom Druškovičem se ujemamo le v izhodiščni resnici, da je za osnovnošolski pouk najprimernejša mate-

* Pripis v madžarščini.

rinščina. Razhajamo pa se z njim v sodbi, da dvojezični pouk otroka pri njegovem duševnem razvoju bistveno ne oškoduje. Pomislimo namreč, kako težko otroku uspe v celoti in kvalitetno osvojiti že knjižno obliko materinščine, posebej pa zelo razvejanost izrazje raznih predmetov. V dvojezični šoli pa se mora ob vsem tem naučiti še popolnoma tujega jezika — hkrati z vsem strokovnim izrazjem — v enaki meri kot materinega. Sicer pa avtor razprave sam navaja dvojezičnosti naklonjenega Arseniana, ki trdi, da 60 % raziskovalnih študij ugotavlja škodljivost dvojezičnosti; že ta odstotek bi moral vzbuditi resne pomisleke pri zagovornikih takšnega šolskega sistema. Tako pa bralca razprave ves čas navdaja mučen občutek, da ta sistem teoretično niti po svetu, kaj šele pri nas, ni dovolj raziskan. In ker je temu tako, je prekmurski primer najhujši izmed številnih eksperimentov, ki smo si jih v našem šolstvu privoščili. Zlasti pa avtor razprave v podporo svoji tezi ne navaja kaj dosti praktičnih zgledov, kako je dvojezičnost uspela drugod. Nekaj malega pove le o Valižanih in Alzačanih, toda oba krat ni jasno, ali se dvojezičnega pouka udeležujejo tudi otroci ustreznega večinskega naroda, torej Angleži in Francozi. Glede razmer na Koroškem avtor sam poudarja, da je bilo o pravem dvojezičnem šolstvu mogoče govoriti le v obdobju do 1953. leta: do takrat so se v obeh jezikih učili ne le slovenski, ampak tudi nemški otroci.

Sedanje stanje onstran Karavank pa je zelo žalostno: dvojezičnega pouka se udeležuje samo kaka petina otrok, med njimi ni nobenega nemškega; v prvih treh razredih poteka pouk vzporedno v obeh jezikih, v naslednjih pa je slovenščina dodana rednemu pouku v nemščini. Res je, da so koroški učitelji teh šol na splošno bolj pripravljeni za tak pouk kot njihovi prekmurski tovariši, ker v večji meri obvladajo knjižno slovenščino. Obenem pa je res, da morajo starši vsakega otroka posebej uradno prijaviti k takšnemu dvojezičnemu pouku. Medtem ko madžarska manjšina pri nas uživa vse pravice in svoboščine, je slovenska v Avstriji od nekdaj vsestransko ogrožena. Zaradi posebnih zgodovinskih političnih okoliščin pomeni dvojezičnost zanje edino možno obliko osnovnega šolanja. Samo slovenska šola bi se v takšnih pogojih, kot so zahteve po ugotavljanju manjšine, predpis o obveznem prijavljanju otrok, ekonomska odvisnost staršev, njihova preplašenost in nezavednost, obnesla še slabše kot dvojezična. Teh posebnih zgodovinskih političnih okoliščin se je Slavistično društvo od vsega začetka zavedalo in zato Koroške tudi ni vključilo v svojo spomenico zoper dvojezično šolstvo, ki se nanaša zgolj na Prekmurje. Za takšno stanje osnovnega šolstva na Koroškem je kriva predvsem Avstrija, ki kljub svojim mednarodnim obveznostim iz 7. člena državne pogodbe doslej še ni pokazala resne volje, da bi bila do slovenske manjšine pravična. Obenem pa moramo za takšne razmere zavestno obtožiti naše republiške in zvezne oblasti in predstavnike, ker doslej prav za probleme jezika in šolstva na Koroškem niso pokazali močnejše odločnosti in so se zadovoljevali z lepimi deklaracijami. Pričakovati in trditi, da bi prekmurski sistem mogel sčasoma postati privlačen zgled za Avstrijo in Koroško, pa je skrajno naivno; če mu to ni uspelo v dosedanjih desetih letih, mu bržčas tudi v prihodnje ne bo.

V zvezi z dvojezičnim šolstvom v Prekmurju pa je zanimivo še dvoje: primerjava s šolami za madžarsko manjšino v Vojvodini in primerjava s šolami za slovensko manjšino v Porabju. Tudi v Vojvodini so bili na nekaj oddelkih poskusili vpeljati dvojezični pouk, a so ga kot neuspelega opustili in se vrnili k šolam v materinem učnem jeziku. Slovenskim otrokom v Porabju pa vsiljujejo domala ves pouk v madžarsščini, le dve uri na teden slišijo slovenščino, točneje prekmurščino. Bolj zapostavljeni so naši otroci le še v Beneški Sloveniji, kjer slovenski jezik niti formalno nima dostopa v tamkajšnje hribovske šole.

Reviji Naši razgledi moramo priznati, da vsaj skuša biti objektivna v poročanju o prekmurskem vprašanju, saj je objavila tudi poslanico Slavističnega društva. Protestiramo pa proti trditvi (v uvodu k prispevkom o *Dvojezičnem šolstvu v Prekmurju* [NR, 7. nov.]), češ da je »dvomljiva uporaba podatkov v slavistični resoluciji, ki jim jih je posredoval

zavod za pedagoško službo v Murski Soboti, le-ta pa sam presoja dosedanje pomanjkljivosti bistveno drugače«. Podatki so pravilni in obtožujoči ne glede na to, kako »dosedanje pomanjkljivosti« presoja soboški zavod kot uradna ustanova. Za nas in za javnost je pomembno le, ali so podatki resnični ali iz trte izviti; če so druge vrste, je to treba s podatki dokazati!

Vrsto pomislov in pravičen gnev pa zbuja pisanje novinarja Bora Boroviča v Delu 6. nov. pod naslovom *Dvojezično šolstvo: zakon in izvedba*, ko poroča o razširjeni seji temeljne izobraževalne skupnosti v Lendavi. Že v začetku svojega članka pravi, da so razprave na tej seji »končno razblinile vsak dvom o organizacijski, pravni in idejni utemeljenosti« dvojezičnega šolstva. Potemtakem je takšno šolstvo v Prekmurju kljub odporu javnosti in strokovnim argumentom že vnaprej določeno, znanstvena analiza pa, ki naj bi prinesla rezultate 1. aprila 1970, docela odveč. — V tretjem stolpcu člankar v smislu omenjene seje v Lendavi hote ali nehoti cinično trdi, da »nikjer na svetu niti ustava niti kak drug zakon ne daje staršem takšne pravice, da bi lahko izbirali jezik pouka«. Seveda jim je ne daje, če so stvari urejene človečansko in narodnostno normalno; če pa je šolski sistem s kadri vred tak, da otroke ovira v duševni rasti, ki jo omogoča predvsem materinščina, imajo starši po našem prepričanju prvi pravico do pritožbe. — Članek se končuje s sklepom, da »ni razloga za uvedbo postopka za oceno ustavnosti zakona o šolah z italijanskim oziroma madžarskim učnim jezikom«. Čemu tu mešati šolstvo obeh manjšin, ki je v Sloveniji povsem različno urejeno, saj nihče nima nič zoper ureditev šolstva na Koprskem?

Da končamo: dvojezično šolstvo je teoretično še premalo raziskano; očitno pa je, da je za otroka prezahtevno in krivično; zato tudi uspešnega praktičnega zgleda zanj doslej nimamo. Spričo tega ga v načelu odklanjamo in vztrajamo na stališču, da naj bo osnovnošolski pouk v Prekmurju za slovenske in madžarske otroke v materinščini, madžarščine oziroma slovenščine pa naj se uče kot predmeta.

V Ljubljani, 14. nov. 1969.

Republiški odbor
Slavističnega društva Slovenije

AKADEMIKU VIKTORJU VLADIMIROVIČU VINOGRADOVU V SPOMIN

Meseca oktobra, v dneh letošnje moskovske zlate jeseni, je sklenil svoj življenjski krog eden najpomembnejših slavistov našega časa, akademik V. V. Vinogradov. Z njegovo smrtjo sta ruska in svetovna slavistika izgubili bleščečega znanstvenika, ki se je lahko enako zavzelo in uspešno posvečal kar dvema filološkima strokama — jezikoslovju in slovstveni vedi.

Univerzitetni študij je V. Vinogradov dokončal leta 1918 v Petrogradu, diplomiral je hkrati na zgodovinsko-filološkem in arheološkem inštitutu in se potem pod vodstvom znamenitega ruskega filologa A. A. Šahmatova pripravljal na univerzitetno kariero. Leta 1919 je obranil magistrsko disertacijo, v kateri je obravnaval zgodovino jata v severnoruskih narečjih. Toda tradicionalne akademske raziskave na področju zgodovine fonetike mladega znanstvenika niso pritegnile. Predavateljska dejavnost na petrogradski univerzi in na nekaterih drugih višjih šolah v Petrogradu je Vinogradova usmerila k raziskovanju sodobnega ruskega jezika, stilistike ruskega jezika in zgodovine ruskega knjižnega jezika; delovanje v Jezikoslovnem društvu na petrogradski univerzi (vodil ga je priznani jezikoslovec L. V. Ščerba) in v Inštitutu za zgodovino umetnosti, kjer se je Vinogradov seznanil s prizadevanji iskriive skupine mladih ruskih formalistov (V. Šklovskega, B. Ejhenbauma, J. Tinjanova idr.), pa ga je navdušilo za preučevanje zapletenih vprašanj pesniškega jezika in še posebej individualnega jezika in stila leposlovnih ustvarjalcev. Tej temi je ostal zvest vse svoje življenje.

V 20-ih letih se je V. Vinogradov kot eden glavnih sopotnikov in pristašev ruskega formalizma ukvarjal z jezikom, stilom in poetiko ruskih piscev od protopopa Avakuma do Zoščenka in posvetil največ pozornosti umetninam Gogolja, Dostojevskega in Ane Ahmatove: o tem pričaajo njegova dela kot *Siže in zgradba Gogoljeve povesti Nos* (1921), *Stil peterburške povesti Dvojnik, O simboliki Ane Ahmatove* (1922), *Siže in arhitektonika romana Dostojevskega Bedni ljudje* (1924), *Gogolj in naturalna šola* (1825), *Študije o Gogoljevem stilu* (1926), *Evolucija ruskega naturalizma — Gogolj in Dostojevski* (1929) idr. Raziskovalno metodo je V. Vinogradov v tem času na področju leposlovnih raziskav sicer zasnoval na tezah ruske formalistične šole o pesniškem jeziku in o razvoju književnosti kot specifični vrsti pojavov, vendar je ob tem ohranil samostojnost, ki se je močno izrazila že leta 1923 v teoretičnem delu razprave *O nalogah stilistike, Raziskava stila Žitija protopopa Avakuma*, ko je avtor poizkušal izoblikovati metodiko stilistične analize proznega leposlovnega dela. — Jezikoslovec naj ne preučuje književne umetnine samo kot gradivo za zgodovino splošnega knjižnega jezika in njegovih stilov, ampak kot izraz individualnega stila in naj pri tem loči nauk o stilih knjižnega jezika od nauka o stilih besedne umetnosti in še posebej od nauka o individualnih stilih piscev. To teorijo je potem še podrobneje razvil v delu *O umetniški prozi* (1930) in si tako ustvaril trdno osnovo za sinhrono in diahrono obravnavo ruskega knjižnega jezika in še posebej ruskega umetniškega jezika, čemur se je posvetil v 30-ih letih, ko je predaval na moskovski univerzi.

Jezik in stil A. S. Puškina sta bila v tem obdobju v središču pozornosti V. Vinogradova. V dveh obsežnih monografijah — *Puškinov jezik* (1935) in *Puškinov stil* (1941) — in v vrsti razprav so prikazane značilnosti Puškinove besede in razjasnjena vloga Puškina kot utemeljitelja sodobnega ruskega knjižnega jezika in nove ruske književnosti. V območje jezikoslovno-stilističnih raziskav je Vinogradov vključil tudi druge ruske klasike; npr. M. J. Lermontova, I. A. Krilova, L. N. Tolstoja itd.

Pri teh raziskavah se je V. V. Vinogradov nenehno zanimal tudi za tekstološka vprašanja. Temeljito in vsestransko obravnavo jezikovnih dejstev in pojavov z jezikoslovno-stilističnega vidika je navadno združeval z analizo različnih redakcij dela, ki se je z njim ukvarjal, in si tako olajšal pot za odkrivanje razvojnih teženj v individualnem jeziku in stilu pisateljev in v knjižnem jeziku kot celoti. Hkrati pa je s takim načinom raziskovanja utemeljil nekatera načela in postopke tekstološke analize.

Z naravnost ogromno kopico gradiva, ki ga je zbral, in z mnogostranstvo raziskav je Vinogradov ustvaril osnovo za nastanek štirih obsežnih teoretičnih monografij: *O jeziku umetniške književnosti* (1959), *Problem avtorstva in teorija stilov* (1961), *Stilistika, Teorija pesniške besede, Poetika* (1963) in *Siže in stil* (1963), ki naj bi utemeljile novo filološko znanost o jeziku umetniške književnosti. Po zamisli V. Vinogradova naj bi to bila posebna disciplina, ki bi bila hkrati zgodovinska in teoretična, po svojih nalogah in predmetu raziskave pa naj bi se razlikovala tako od jezikoslovja kot od slovstvene znanosti: »specifičnosti predmeta raziskave — jezika (ali stilov) umetniške književnosti — (naj bi) ustrezali tudi tisti pojmi, kategorije in metode, ki sledijo iz poznavanja notranjega bistva ali strukture tega predmeta« (V. V. Vinogradov, O jeziku umetnostne književnosti, Moskva, 1959, str. 3). To svojo zamisel je Vinogradov nazadnje izoblikoval v »teorijo in zgodovino pesniške besede«, v posebno jezikoslovno disciplino, ki naj bi obravnavala pesniško besedo, katere bistvo je »v maksimalni in smotrni uporabi vseh lastnosti jezika in govora na vseh strukturnih ravneh v estetskem vidiku«, (V. V. Vinogradov, Stilistika. Teorija poetičeskoj reči. Poetika, Moskva, 1963, str. 207.)

Drugo znanstveno področje, ki se mu je posvečal V. V. Vinogradov, je področje slovnice; tudi z njo se je ukvarjal do konca svojega življenja. Že v drugi polovici 20-ih let so pritegnile pozornost Vinogradova besedne vrste; svoje poglede o tem vprašanju je objavil v svojem najpomembnejšem slovničnem delu — v knjigi *Ruski jezik, Slovnični*

nauk o besedi (1947). Izredno obsežno in bogato jezikovno gradivo je obravnaval s ne-
nehnim upoštevanjem medsebojnega vplivanja besednopomenskih in slovničnih faktor-
jev. Za mnoga zapletena in sporna vprašanja je dal izvirne in prepričljive rešitve.

Vinogradov se ni omejil samo na oblikoslovje, že v *Ruskem jeziku* je na mnogih mestih
spregovoril tudi o skladnji. Svoje poglede na skladnjo je izoblikoval v številnih raz-
pravah, ki so bile posvečene kritični razčlembi nekaterih skladenjskih nazorov več po-
membnih ruskih jezikoslovcev (Lomonosova, Vostokova, Potebnja, Šahmatova idr.); ob-
javil jih je v strnjeni obliki v uvodu k drugemu zvezku akademijske *Slovnice ruskega
jezika* (1954). Od vprašanj, ki jih je obravnaval v tem uvodu, zasluži posebno pozornost
svojevrstna definicija stavka in njegovih značilnosti, ki ločijo stavek od besednih zvez
kot enote druge vrste, in še posebej pojmovanje predikativnosti kot bistvene lastnosti
stavka, ki jo obravnava kot celoto skladenjskih kategorij naklona, časa in osebe. Deloma
polemizira z enim najvidnejših ruskih sintaktikov, Peškovskim.

S slovničnimi vprašanji se je Vinogradov ukvarjal tudi kot urednik obsežne kolektivne
monografije Inštituta ruskega jezika Akademije znanosti ZSSR — *Orisa zgodovinske
slovnice ruskega knjižnega jezika 19. stoletja*. S samo zgodovino knjižnega jezika se je
ukvarjal že prej; tako je leta 1934 izdal za rusista nepogrešljiv priročnik *Oris zgodovine
ruskega knjižnega jezika od 17. do 19. stoletja* (druga, pomnožena, izdaja 1950).

Številne so tudi njegove raziskave s področja besedoznanstva, frazeologije, slovaropisja
in etimologije. Najuspešnejše pa so obravnave besedotvorja; le-to v delih Vinogradova
izstopa kot notranje skladen, zgodovinsko spremenljiv ustroj besedotvornih sredstev
ruskega jezika, ki bogatijo in obnavljajo besedni zaklad. Ta ustroj je Vinogradov raz-
iskoval v tesni zvezi z oblikoslovjem pa tudi s skladnjo in besednopomenskimi poteki
v jeziku (*Besedotvorje in njegov odnos do slovnice in leksikologije*, 1952 idr.).

Pomembno je bilo tudi uredniško in organizatorsko delovanje akademika V. V. Vino-
gradova tako v ruski znanosti kakor na področju slavistike sploh. Za nas Slovence je
prijetno dejstvo, da je k sodelovanju pri reviji *Voprosy jazykoznanija* povabil tudi ne-
katere slovenske jezikoslovce in tako na straneh tega mednarodno priznanega jeziko-
slovnega glasila zasledimo npr. ime J. Riglerja.

V. V. Vinogradov bo v analih svetovne slavistike za zmeraj ostal zapisan tudi kot eden
najpomembnejših pobudnikov in organizatorjev mednarodnih slavističnih simpozijev
in kongresov.

A. Skaza

Filozofska fakulteta Ljubljana

ZAPISNIK IZREDNEGA OBČNEGA ZBORA SDS — 27. SEPTEMBRA 1969 V KRANJU (IZVLEČEK)

Delo izrednega občnega zbora SDS se je po izvolitvi delovnega predsedstva (dr. Anton
Slodnjak, dr. Fran Petrè, Stane Šimenc), volilne komisije (Franc Jakopin, Kiti Vuga,
Lojze Fink), komisije za sklepe (dr. Marja Boršnik, Franc Jakopin, Aleksander Skaza),
zapisnikarja (Nada Prašelj) in dveh overovateljev zapisnika (dr. Joža Mahnič, dr. Boris
Paternu) odvijalo po naslednjem *dnevnem redu*: 1) poročilo predsednice dr. Marje Borš-
nikove, 2) poročilo nadzornega odbora in razrešnica predsednice SDS, 3) volitve novega
predsednika SDS, 4) diskusija: a) dvojezično šolstvo v Prekmurju — poročili knjiž. Ferda
Godine in prof. Mire Medvedove, b) organizacija in delovanje SDS — založniška dejav-
nost, pravice in dolžnosti članov SDS, povezava podružnic s centrom, organizacija znan-
stvenega dela (inštitut za slovensko književnost), zamejski Slovenci, SR in JiS, 5) šolska
vprašanja in položaj šolnikov, 6) razno — jugoslovanski slavistični kongres v Budvi,
pismo hrvaškega filološkega društva itd.

1. Po uvodni razlagi, kako je prevzela sedanjo funkcijo, je predsednica SDS dr. Marja Boršnik podala pregled enoletnih prizadevanj in delovanja društva:

— SDS se je študijsko ukvarjalo z vprašanji dvojezičnega šolstva v Prekmurju in poskušalo najti najustreznejšo rešitev tega zapletenega problema.

— Skrbelo je za kultiviranje in upoštevanje slovenskega jezika (v JiS je bilo npr. objavljeno pismo slovenskim poslancem z zahtevo, naj pri razpravah na zveznih forumih uporabljajo slovenščino).

— Zbiralo se je jezikoslovno in književnozgodovinsko gradivo. SDS je poskušalo pridobiti založbo MK, da bi gradivo založila in tako odpravila vrzel v učnih pripomočkih. Društvo je s to akcijo skušalo priti do dodatnih sredstev, vendar se mu to ni posrečilo.

— Društvo je želelo spodbuditi članstvo k večjemu sodelovanju in prizadevnejšemu plačevanju članarine. Poskušalo je pridobiti članom nekatere ugodnosti, npr. popust pri nakupu knjig — tudi tu je bil uspeh samo delen: odzvala se je samo DZS, ki pa nudi popust samo članom ljubljanske podružnice.

— Prizadevanja za ustanovitev literarnozgodovinskega inštituta za slovensko književnost, ki naj bi deloval ali v okviru SAZU ali v okviru univerze, so bila zasnovana na želji, da bi bil tak inštitut organiziran v širšem obsegu in po nekih sistematičnih vidikih, ki bi omogočali sodelovanje širokega kroga raziskovalcev; gradivo naj bi zbirali tudi najmlajši slavisti in se tako uveljavljali. Načrt s Križankami, kjer naj bi bil inštitut kot oddelek SAZU, je kljub skromnim zahtevam propadel, prostore je obdržala šola za oblikovanje.

— Pregledati in potrditi bo treba statut SR, tudi zato je bil sklican izredni občni zbor. Društvo je SR spet obudilo, zasluga za to gre našim tovarišem. Revija danes šteje med svoje sodelavce akademike in gimnazijske profesorje, od najstarejše do najmlajše generacije. Načelo za sodelovanje je visoka kvaliteta in težnja po znanstveni resnici. Dr. Marja Boršnik namerava izstopiti iz uredniškega odbora, ker meni, da je preobsežen. Cankarjeva številka SR je v zamudi delno zato, ker je M. B. pozno prevzela njeno ureditev, delno je kriva tiskarna.

Urednik JiS dr. Toporišič je sklical sestanek sodelavcev, ki so sprejeli statut revije. Reviji primanjkuje denarja. Morda bi z zvišano članarino, ki bi vključevala tudi naročnini, le bilo zagotovljeno izhajanje JiS in SR.

— Društvo se je trudilo čim tesneje povezati podružnice z osrčjem; kot pred leti je želelo pošiljati v podružnice predavatelje, vendar tokrat ni uspelo.

— Posebno pozornost je treba posvetiti zamejski slavistični publicistiki. Našemu vabilu so se odzvali tržaški in korčki kolegi. Zamejske sloveniste bo treba povezati s SDS tako, da ne bomo kršili uredb v obeh sosednih državah.

Na koncu je predsednica ponovno predlagala, naj bi se v okviru SDS ustanovili sekciji za ustvarjalno jezikoslovje in ustvarjalno slovstveno zgodovino. Ob misli, da je študij nujen do smrti, je ugotovila, da bi se društvo moralo potegovati za priznanje nekajme-sečnega dopusta na vsakih deset let za vse sloveniste šolnike. Poročilo je zaključila z zahvalo gostiteljem in organizatorjem v Kranju, dosedanjemu odboru za sodelovanje, F. Dobrovoljcu za streho, ki jo v Slovanski knjižnici daje društvu, in tajniku A. Skazi za požrtvovalno delo.

2. Janko Čar je prebral poročilo nadzornega odbora in ugotovil, da je dr. Marja Boršnik po odstopu dr. Bratka Krefta rešila kritičen položaj v osrednjem odboru SDS, zato se ji nadzorni odbor zahvaljuje in predlaga razrešnico.

3. Za novega predsednika SDS so bili predlagani dr. Boris Paternu, dr. Breda Pogorelec, Franc Jakopin in dr. Jože Toporišič. Vsi so kandidaturo iz različnih vzrokov odklonili. Po dolgem iskanju in prepričevanju posameznikov je zadrego rešil dr. Joža Mahnič; na predlog, ki je izšel iz članstva, je sprejel kandidaturo s pogojem, da bo funkcijo opravljal samo eno leto.

Izid glasovanja z listki: Glasovalo je 181 članov SDS; s 154 glasovi je bil izvoljen dr. Joža Mahnič, 8 glasov je dobil dr. Jože Toporišič, Franc Jakopin in dr. Breda Pogorelec sta jih dobila po 5, 3 dr. Boris Paternu, po 1 glas dr. Marja Boršnik in dr. Anton Slodnjak; 4 so se vzdržali.

4. Med delom volilne komisije je književnik Ferdo Godina prebral referat *Problem dvojezičnih šol v Prekmurju*, prof. Mira Medved pa je prebrala poročilo o delu komisije SD za raziskavo tega vprašanja. Poročilo je sestavila mariborska podružnica na osnovi podatkov, ki jih je dobila za lendavski in murskosoboški okoliš od Zavoda za prosvetno in pedagoško službo iz Murske Sobote in Zavoda za šolstvo SRS. V živahni diskusiji, ki sta jo sprožila oba referenta, so posamezniki poudarili delikatnost tega vprašanja: kar nam je trenutno v Prekmurju v spotiko, je drugim zamejskim Slovencem v pomoč in oporo. Toda mnogi so opozorili na dejstvo, da je bistvena razlika med položajem na Koroškem in položajem v Prekmurju. Dostavek k poslanici SDS, s katero društvo podpira vlogo 681 prekmurskih staršev, naj bi se glasil: »tam, kjer narodnost ni ogrožena«. Zbor soglaša s predlogom, da se šolstvo v Prekmurju uredi na demokratičen način, po vzoru in načelu, kakršen je vpeljan na Koprskem.

O vprašanju inštituta za slovensko književnost je poročal dr. Anton Slodnjak. Marca 1967 je SAZU predlagal, naj bi v okviru že obstoječega inštituta za literature ustanovila še poseben oddelek za slovensko slovstvo, ki bi razvijal preučevanje domače književnosti v treh obdobjih: od začetkov do srede 18. stoletja, od srede 18. do srede 19. stol., od srede 19. stol. do srede 20. Tu naj bi se nadaljevala od F. Kidriča zasnovana kritična izdaja korespondence in znanstvena kritična izdaja slovenskih besedil. Oddelek naj bi izdal zbornike slovstvenozgodovinskega gradiva, ki bi se s tem delom nabiralo. SAZU predloga zaenkrat še ni odobrila; težave so s sredstvi in prostori. Dr. Anton Slodnjak meni, da bi tudi s prostovoljnimi prispevki lahko ustvarili fond za ustanovitev takega oddelka ali da bi njegovo financiranje prevzela kakšna založba.

V diskusiji, ki je sledila, je D. Šega, sodelavec Inštituta za literature SAZU, opozoril na obstoj in delo takega inštituta na SAZU, poudaril potrebo po materialni in personalni krepitvi inštituta, izrazil mnenje, da prizadevanj na slovstvenozgodovinskem področju ne gre podvajati, pač pa da je treba akciji združiti okoli tega, kar že obstaja. Dr. M. Boršnik se je strinjala s to mislijo, ker sama ve, da bo, ko bo doseženo soglasje, primerno utemeljena vloga na pristojne oblasti, podprta od SAZU in vse javnosti, doseglja potrebna materialna sredstva.

Novi predsednik je debato moral končati; prosil je dr. A. Slodnjaka, naj na SAZU še nadalje zastopa stališče, da je treba inštitut za literature poživiti; Kranjčanom se je ponovno zahvalili za gostoljubje, predsedniku kranjske podružnice SDS za trud in uspešno organizacijo, članom za udeležbo in sodelovanje.

Nada Prašelj
zapisnikarica

PRIPIS KOMISIJE ZA SKLEPE

Na izrednem občnem zboru v Kranju so bile sicer nakazane nekatere pobude in izrečeni nekateri predlogi (npr. v poročilu predsednice dr. M. Boršnikove, v prispevkih dr. A. Slodnjaka, D. Šege idr.), vendar je zbor z glasovanjem sprejel *samo* poslanico SDS o dvojezičnem šolstvu v Prekmurju.

Komisija za sklepe ugotavlja, da je bil izredni občni zbor v Kranju sicer dobro zamišljen, da pa je zaradi nerodnega vodenja zborovanja, pomanjkanja časa in morda tudi zaradi preobsežnega programa, dolgovernosti in eksplozivnosti nekaterih diskutantov ostal na pol poti.

Vprašanja, ki se z njimi srečujejo podružnice in republiški odbor, in naše dosedanje delovanje, naj nam bodo vodilo za nadaljnje delo.

Komisija za sklepe:

dr. Marja Boršnik
Franc Jakopin
Aleksander Skaza

POMENOSLOVNI PABERKI IZ ZGORNJE TERSKE DOLINE

Na ponovno vprašanje, ki sem ga postavil ljudem v vseh vaseh v sami zgornji Terski dolini, kar sem jih doslej obiskal, ali pojejo slovenske pesmi, sem dobil en sam odgovor: da ne pojejo slovenski. Če že pojejo, potem so to furlanske ali italijanske pesmi; v poslednjih letih prevladujejo že italijanske modne popevke.

Pesmi s slovenskim besedilom, kar sem jih doslej mogel posneti *toy Bárde* in *tana Njivici*, so preredke, šest po številu. Zna jih malokdo: tri starejše domačinke. Danes so zagotovo že relikti. Da pa so nekoč peli in da so peli, poleg posvetnih, tudi nabožne pesmi v domačem slovenskem narečju in to kljub temu, da jih niso v cerkvi peli menda nikoli, nam je priča pomenski razvoj glagola *peti*, *pojem*. Poznajo ta glagol in ga stalno rabijo izključno v pomenu »mólití, mólim«: *píeti* (Bardo, Njivica) = moliti; *so píeli par talján* (Sedlišča) = molili so po italijansko; *ke ne e tikij píela* (Njivica) = ki je toliko molila; *če spíeti rožárh*, *e djaŷ* (s polglasnim č v -ti, (Sedlišča) = bo molil rožni venec, je pravil.

Ta pomenski premik je zahteval nov izraz za pomen »peti, pojem«, in zanj so šli na posodo, na *posúobo*, k furlanščini: *ciantâ > éantâti*.

Če paberkujem po zvezku, v katerega sem si v poslednjih treh letih zapisal kakih 800 izrazov, ki sem jih sam čul na območju terskega dialekta, najdem še nekaj besed, ki kažejo večji ali manjši pomenski premik. Na nekatere sem že opozoril v članku *Ljudje ob Teru, VI (Sodobnost, XVII, str. 449.)* Naj dodam: *lédate* (s polglasnim e, Njivica) < *gledati* pomeni »obiskati«; *míza* (Vizont) = skrinja; *múlica* (Vizont) s polglasnim i = črevo; *maslíca* (Pod bardan, Njivica) = surovo maslo; v Bardu in Vizontu pravijo temu *spu'oja*; *okláti* (Sedlišča) = pičiti; *oklála a na káča* = pičila ga je kača; *obúti se*, *oboučen* (Vizont, Njivica) = obleči se; *tíčeca* (Vizont) = metulj.

Zanimiv je tudi pomenski premik pri tujki: *uérbatí* (Njivica). *Si mórla dí'elati za mori'eti si uérbatí hli'ebac* = morala sem delati, da sem si mogla služiti kruh.

Pavle Merku
Trst

ŠTIRI ZANIMIVOSTI IZ BELOKRANJSKEGA NAREČJA

Že štirideset let je, kar sem v belokranjskih vaseh krog Metlike, Lokvice, Suhorja, Radovice in Drašičev slišal dotlej neznane besede: *nabàre*, *nabôga*, *nabôzi* in *revo ne*. V materinščini sem pa le premalo doma, da bi sam znal pomen teh besed razložiti. Nikogar nisem z uspehom povpraševal o zapletenih pomenih teh besedi. Spraševal sem Pavla Karlina, ki mi je obljubil pomoč Engelberta Gangla, vendar se preko obljube same nismo skopali.

Želim prikazati pomen teh besed v stavkih, ki so mi jih oblikovali preprosti Beli Kranjci, vendar moram dostaviti, da so vselej podlegli mojemu vmešavanju, zaradi česar skoraj menim, da nisem terne zadel. Vselej so se zmedli in pod vplivom šolanega človeka popustili. Kakor so skraja trdili, da velja *nabàre* za moški, a *nabôga* za ženski

spol, so se mi pri določevanju ali za tistega, ki govori, ali onega, komur je stavek namenjen, izneverili in pripovedovali stavke tudi v drugačni postavi. Nič trdnega mi niso pričali njihovi pogledi.

Prisluhnite, prosim, in povejte svojo, če veste in marate, kamna name ni treba metati! *Nabàre, znaš, kaj ti bom povedal! — Nabàre, čuj, nekaj je novega! — Nabàre, tak to gre! — Znaš, nabàre, čudno se to gôdi. — Joj, nabàre, kaj bomo z Rusih še doživeli! — Oj, nabàre, Martin, ne bo, ne, to tak! — Nabàre, Nuza, počivaj z volih. Nahrani jih, potlej šele napoji! — Nabàre, gòspud, bolj počasi, zakaj s kravah je križ: trudne so od dolgega pota.*

Nabôga, glej, kako je pisanko ta Željko lepo našaral! — Nabôga, vidiš, kaj sem z ustaših doživela! — Nabôga, na božji sem poti bila, pa, nabôga, sem se lepega nagledala. — Nabôga, kaj ni res? — Nabôga, Iča, kak je ta pes velik.

Nabôzi, veliko smo med vojno pretrpeli, ali se nam zdaj, nabôzi, gôdi kot nikoli. — Nabôzi, sem bolna, da me bo konec.

Revo ne! Kaj me boš izkoriščal! — Revo ne! Ne grem ti delat. — Revo ne! Tega ne boš pri meni dosegel. — Revo ne! Piši ti mene nekam! — Kaj neče rasti, revo?

Ta belokranjski rêvo, *ne!* ali rêvo *ne!* je vselej uvod v nikalno oblikovan stavek.

Hinko Wilfan
Ljubljana

GRADIVO

V OCENO SMO PREJELI

Jože Pogačnik, Zgodovina slovenskega slovstva 1. Srednji vek, reformacija in protireformacija, manirizem in barok. Založba Obzorja Maribor. 1968. 244 str.

Zgodovina slovenskega slovstva 2. Klasicizem in predromantika. Založba Obzorja Maribor. 1968. 235 str.

Zgodovina slovenskega slovstva 3. Klasika in romantika. Založba Obzorja Maribor. 1969. 208 str.

Franček Rudolf, Celjski grof na žrebcu ali legenda o strukturi. Založba Obzorja Maribor. 1969. 59 str.

Neža Maurer, Skorja dlani in skorja kruha. Založba Obzorja Maribor. 1969. 77 str.

Dominik Smole, Krst pri Savici. Založba Obzorja Maribor. 1969. 83 str.

Ivan Kreft, Spomini. Založba Obzorja Maribor. 1969. 301 str.

Dokumenti Slovenskega gledališkega muzeja, 14. Ljubljana 1969. 251 str.

CENJENE NAROČNIKE PROSIMO,
DA PORAVNAJO LANSKO IN LETOŠNJO
NAROČNINO!
(PRVI ŠTEVILKI 1969/70 SMO PRILOŽILI POLOŽNICO)